

IEVA ŠENAVIČIENĖ

LIETUVOS KATALIKŲ DVASININKIJA PATRIOTINIAME SAJŪDYJE 1861–1862 M.

2. ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJA

Įvadas. Šis darbas yra antroji straipsnių ciklo, kuris apima 1861–1862 m. politiniuose patriotiniuose įvykiuose dalyvavusių Vilniaus generalgubernatorijos katalikų dvasininkų personalijas, dalis. Šioje dalyje, kaip ir pirmojoje*, daugiausia analizuojant duomenis, kuriais apie dvasininkiją disponavo Rusijos administracija, aprašomi Žemaičių vyskupijos dvasininkai ir su jais susijusios manifestacijos bei kitokie įvykiai.

Iš visų Vilniaus generalgubernatorijos politinių įvykių Žemaičių vyskupijos, ypač Kauno ir Panevėžio, įvykiai istoriografijoje yra išsamiausiai aprašyti. Pažymėtini amžininko Jono Stellos-Savickio atsiminimai apie 1861 m. liepos 31 (rugpjūčio 12) d. manifestaciją Kaune, skirtą Liublino unijos metinėms paminėti¹; šią manifestaciją mini ir Pawełas Kubickis². Ryškesnius incidentus, susijusius su Panevėžio, Kauno kunigais, yra apžvelgę Vaclovas Biržiška, Antanas Alekna, Vytautas Merkys³. V. Merkys

* Žr.: I. Šenavičienė, „Lietuvos katalikų dvasininkija patriotiniame sąjūdyje (1861–1862). 1. Vilniaus vyskupija“, in: *LKMA Metraštis*, t. 31, Vilnius, 2008, p. 244–278.

¹ [J. Stella-Sawicki], *Szkice z powstania 1863 roku, naryszone przez Pułkownika Strusia*, Kraków, 1889.

² *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861–1915. Materiały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, zakonnych i prywatnych*, opracował P. Kubicki, cz. 1–3, Sandomierz: Nakładem autora, 1933–1939.

³ V. Biržiška, *Aleksandrynas: senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, t. 3, 2 (fotografuotas) leidimas, Vilnius, 1990; A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Klaipėda, 1922; 2 leid., Čikaga, 1975; V. Merkys, *Motiejus Valančius: tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius, 1999.

rašė ir apie periferijos – Naujamiesčio, Telšių dvasininkų incidentus. Šiek tiek duomenų apie dvasininkijos dalyvavimą manifestacijose pagal publikuotus šaltinius pateikė Rimantas Vėbra⁴. Vis dėlto apibendrinančio vaizdo apie Žemaičių vyskupijos dvasininkijos dalyvavimą patriotiniame sąjūdyje neturime. O ir žinomi duomenys neretai yra netikslūs: stokojama šaltinių, todėl įvykiai dažnai perpasakojami, grindžiami atsiminimais. Čia aptarsime Žemaičių vyskupijos dvasininkijos dalyvavimą Kauno, Panevėžio miestų, po to – kitų Kauno gubernijos vietovių politiniuose įvykiuose⁵.

Kaunas

Andriejus Gabševičius (Gabszewicz). Kauno gimnazijos tikybos mokytojas ir gimnazijos (pobernardinų) bažnyčios vedėjas A. Gabševičius į valdžios akiratį pateko 1861 m. birželio 4 (16) d., kai per liturgiją bažnyčioje buvo sugiedotas patriotinis himnas. Įtarę, kad surašinėja giedotojų pavardes, mokiniai iš bažnyčios prievarta išvesdino raštininką dvarininką Tomaševskį, uždarė buv. bernardinų vienuolyne, iškratė ir prisaikdino neišduoti giedotojų.

A. Gabševičius dėl giedojimo tuomet nebuvo apkaltintas, kaltais, kad paveikę mokinius, įvardyti bažnyčioje buvę asmenys iš Varšuvos⁶. Tačiau kunigą Rusijos valdžia apkaltino, kad savo pamokslais ir veiksmais darąs mokiniams blogą įtaką. Vilniaus švietimo apygardos globėjas Aleksandras Širinskis-Šichmatovas paprašė Žemaičių vyskupą Motiejų Valančių pakeisti jį kitu, patikimesniu mokytoju. M. Valančius bandė A. Gabševičių gelbėti. Atsakė, kad šalinant mokytoją iš pareigų, derėtų nurodyti blogus jo poelgius, kad besitęsiant neramumams gyventojai neturėtų preteksto kaltinti valdžios neteisybe. Pats siūlėsi reikalą ištirti, tačiau, bijodamas būti šališkas, prašė į Kauną pasiųsti komisiją, kuri, talkinama Kauno augustinų

⁴ R. Vėbra, *1863–1864-ųjų sukilimo Lietuvoje prologas (1861–1862 m. manifestacijos)*, Vilnius, 1995.

⁵ Kauno gubernijoje, išskyrus Novoaleksandrovsko (Zarasų) apskritį, karo padėtis buvo paskelbta 1861 m. rugpjūčio 22 (rugsėjo 3) d. ir iki sukilimo nebuvo panaikinta, o 1863 m. kovo 5 (17) d. ji įvesta ir Novoaleksandrovsko (Zarasų) apskrityje.

⁶ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 512 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 06 04, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 378, PS, 1861 m., b. 102, d. 1, l. 3–6.

vienuolyno viršininko ir parapiinės (augustinų vienuolyno) bažnyčios klebono Augustino Sčedzinskio (Strzedziński), nustatytą tiesą⁷.

Deja, vyskupo diplomatija nedavė rezultatų. Globėjas manė, kad tyrimas nereikalingas, nes pasitikėjo gimnazijos direktoriais Vasiljevu ir Zajončkovskiu, turėjo ir kitos informacijos. Be to, pažymėjo, kad Romos katalikų tikybos mokytojų paskyrimas ir šalinimas iš pasaulietinių mokyimo įstaigų, pagal 1838 m. Romos katalikų dvasinės kolegijos taisykles, priklausęs Mokyklų žinybai, o vyskupui lieka tik sutikti ir siūlyti į šias pareigas Romos katalikų dvasinę akademiją baigusius asmenis⁸.

M. Valančius naujo mokytojo kandidatūros neskubėjo pristatyti. Globėjui motyvavo tuo, kad neturįs jokių kaltinimų prieš A. Gabševičių, tad negalįs jo atleisti, prieš tai neištyręs reikalo. Kunigas uoliai dirbo, buvo pakeltas garbės kanauninku, tad jo atleidimas be pagrindo kompromituotų vyskupą. Reikalui iširti pats sudaręs komisiją iš dvasininkų A. Sčedzinskio ir Lapių filialisto Jurgio Marcinkevičiaus (Marcinkiewicz), ir kol A. Gabševičiaus kaltė nebus įrodyta, tol jis dirbs⁹.

Vyskupas taip pat išsiuntinėjo laiškus įtakingiems asmenims Kaune, prašydamas paremti A. Gabševičių¹⁰.

Netrukus M. Valančius gavo komisijos tyrimo medžiagą (87 lapų), kuri liudijo A. Gabševičiaus nekaltumą. Apklausti 64 įtakingi Kauno asmenys¹¹ apibūdino jį kaip puikų kunigą ir jaunimo auklėtoją, pavyzdinę mokytoją, rūpestingai prižiūrintį mokinių moralę ir religingumą.

Dvasininkų komisijos buvo apklaustas ir pats A. Gabševičius. Jis įrodė,

⁷ Vilniaus švietimo apygardos globėjo raštas Nr. 78 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 07 12, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 81; Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus atsakymas Nr. 1728, 1861 07 25, *ibid.*, l. 82.

⁸ Vilniaus švietimo apygardos globėjo raštas Nr. 108 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 08 22, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 83–84.

⁹ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2035 Vilniaus švietimo apygardos globėjui, 1861 09 09, *ibid.*, l. 89; Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2031 Augustinui Sčedzinskiui, 1861 09 09, *ibid.*, l. 90.

¹⁰ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2037 Kauno gubernijos bajorų vadovui Juozapui Daugirdui, 1861 09 09, *ibid.*, l. 126.

¹¹ Tarp jų – Kauno gubernijos bajorų vadovas Juozapas Daugirdas, Kauno vicegubernatorius Piotras Koreckis, miesto meras Denksas, kunigaikštis Giedraitis, Kaune gyvenę valstybės, kolegijos, rūmų, tituliniai patarėjai, kolegijos asesoriai, gubernijos sekretoriai ir registatoriai.

kad kaltinimai buvo paremti asmeniniu direktoriaus kerštu. Mat A. Gabševičius, vadovaudamas pobernardinų bažnyčiai, skundė Vasiljevą gubernijos valdžiai, kad jis neteisėtai užvaldęs pobernardinų vienuolyno pastatą ir atidavęs jį prekiauti žydui Chatskiui. Šis bažnyčios žemėje pasistatė namą, kuriame atidarė smuklę ir viešuosius namus (tai paliudijęs policmeisteris). Ant bažnytinės žemės pasistatė namą ir Vasiljevas, jį nuomojo įgulos sargybai; namas buvo nugriautas vicegubernatoriui įsakius.

Komisija konstatavo, kad A. Gabševičius diegė mokiniams pagarbą įstatymui, tvarkai, vyresniesiems. Gimnazijos mokiniai įsimaišė į Kauno politinius įvykius prieš jo valią. Buvo prašęs direktorių įvesti nuolatine mokinių priežiūrą bažnyčioje, tačiau tai jis padaręs tik tada, kai jam paliepęs Vilniaus švietimo apygardos globėjas¹².

Komisijos tyrimo medžiaga M. Valančius pateikė A. Širinskiui-Šichmatovui. Remdamasis jos išvadomis, prašė A. Gabševičių palikti, pats atsisakė jį atleisti iš šių pareigų¹³. Tačiau aštrėjant politinei situacijai Rusijos administracijai A. Gabševičiaus nekaltumo įrodymų nereikėjo, užteko ruso direktoriaus noro. Globėjas kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių, kuris davė įsakymą Kauno mokyklų direkcijai atleisti A. Gabševičių iš pareigų nuo 1861 m. lapkričio 1 (13) d. Į jo vietą M. Valančius buvo priverstas paskirti Klemensą Kairį (Kajro)¹⁴.

1861 m. lapkričio 5 (17) d. gimnazijos bažnyčioje A. Gabševičius pasakė mokiniams atsisveikinimo kalbą, kurioje priminė Jėzaus kančias ir ragino iškentėti visas negandas, kurias kenčia Bažnyčia. Jaunimas apsupo bažnyčioje buvusį policmeisterį, išvadino šnipu, vėliau kieme apmėtė purvu¹⁵.

Policijai buvo nurodyta iškeldinti A. Gabševičių naktį vengiant neramumą, tačiau gimnazistai sužinojo, susirinko ir pakėlė triukšmą. Globėjo atsiųstas vadovauti gimnazijai Barčevskis pranešė Kauno gubernatoriui,

¹² Augustino Sčedzinskio ir Jurgio Markevičiaus raportas Nr. 369 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 09 20, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 91–94.

¹³ M. Valančiaus raštas Nr. 2214 Vilniaus švietimo apygardos globėjui, 1861 09 29, *ibid.*, l. 95–96; Vilniaus švietimo apygardos globėjo raštas Nr. 3610 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 11 04, *ibid.*, l. 97.

¹⁴ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2558 Vilniaus švietimo apygardos globėjui, 1861 10 28 (25?), *ibid.*, l. 98.

¹⁵ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1545 vidaus reikalų ministrui, 1861 11 11, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 43a, l. 45–47.

kad kunigas neva sukėles gimnazistų maištą. Gubernatorius lapkričio 22 (gruodžio 4) d. įsakė A. Gabševičiui išvykti iš Kauno į Varnius.

A. Gabševičius atvyko į Varnius 1861 m. gruodžio 3 (15) d., ten kitą dieną Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymu buvo suimtas ir ištremtas į Oloneco guberniją, Petrozavodską. Prieš išvykdamas pavedė Žemaičių vyskupijos seminarijos rektoriui Juozapui Silvestrui Dovydaičiui (Dawidowicz) prašyti M. Valančių ištirti jo reikalą nedalyvaujant Vasiljevui ir Barčevskiui¹⁶.

A. Gabševičiaus bylos medžiaga, ypač įtakingų Kauno, tarp jų ir rusų valdininkų, teigiami liudijimai, tarsi nerodė jo veiklos prieš valdžią – greičiau atvirkščiai. Atvykęs į Varnius, A. Gabševičius kolegoms kunigams pasakojo, kad stengęsis mokinius raminti, skiepijęs klusnumą valdžiai, panaudodavęs savo įtaką, kad nekrestų šunybių direktoriui, – o jiems vargiai galėjo meluoti.

M. Valančius A. Gabševičiaus reikalą dar kartą bandė išjudinti 1862 m. Tų metų gegužės mėn. jis nusiuntė Vilniaus generalgubernatoriui prašymą išrūpinti jam caro malonę grįžti į tėvynę dėl sveikatos. Generalgubernatorius atrašė, kad turėsiąs jo prašymą omenyje – pasitaikius progai panaudosiąs savo įtaką ir padarysiąs paslaugą vyskupui¹⁷.

Vyskupas taip pat nusiuntė vidaus reikalų ministrui savo susirašinėjimo su Vilniaus švietimo apygardos globėju kopijas. Iš jo 1862 m. rugpjūtį gavo atsakymą, kad atsiūsta medžiaga padėties nebekeičia, nes A. Gabševičius jau atleistas iš pareigų ir ištremtas¹⁸.

Motiejus Stanskis (Stański), Mikalojus Svolkenis (Swolkeń), Gelazijus Mangėla (Mongiałło). Viena didžiausių Lietuvos katalikų dvasininkijos 1861–1862 m. politinių bylų yra susijusi su 1861 m. Kauno ir Užnemu-

¹⁶ Juozapo Silvestro Dovydaičio raštas Nr. 301 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 12 08, *ibid.*, l. 217–218.

¹⁷ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1277 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 05 11, *LVIA*, f. 378, PS, 1862 m., b. 131, l. 1; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 402 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1862 05 26, *ibid.*, l. 2; tas pats raštas, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 119, l. 17.

¹⁸ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 446 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1862 07 20, ir Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus atsakymas Nr. 1775, 1862 08 04, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 43a, l. 87–88.

nės manifestacija Liublino unijai paminėti. Rusijos valdžios administracijos įsitikinimu, po šios demonstracijos labai sustiprėjusios patriotinės ir priešiškos valdžiai nuotaikos¹⁹.

Liublino unijos šventė buvusiose Abiejų Tautų Respublikos (ATR) žemėse turėjo pademonstruoti istorinės Lenkijos ir Lietuvos valstybės gyvybingumą, tad sukilimo šalininkai Varšuvoje jai rengėsi iš anksto. Dalyvauti minėjime buvo raginami ir katalikų dvasininkai, apeliuojama į jų tautinius, religinius jausmus, keliama aukos dėl tėvynės prasmė²⁰. Efektingiausios iškilmės, simbolizuojančios Lietuvos ir Lenkijos sąjungą, turėjo įvykti ant tilto per Nemuną tarp Kauno ir Aleksoto, tuomet jungusio Lenkijos Karalystei priklausiusią Užnemunę ir Lietuvą.

Minėjimo data buvo pasirinkta 1861 m. liepos 31 (rugpjūčio 12) d.²¹ Varšuvai ir buvusios ATR žemėms numatytas vienodas scenarijus: pamaldos visose bažnyčiose, procesija, uždarytos parduotuvės, nusiimtas gedulas, vakare – iliuminacijos ant langų, ramybė, rimitis, visokių provokacijų vengimas. Skelbimai su nurodymais dėl procesijos pasirodė Kaune jau prieš savaitę.

Gandai apie planuojamą renginį pasiekė Rusijos valdžios administraciją. Pabūgęs atsakomybės, Kauno gubernatorius Stanislovas Chominskis paprašė dviejų savičių atostogų ir išvyko į Peterburgą, o vicegubernatoriui Piotruvi Koreckiui paliko instrukciją neleisti, kad mieste kiltų kokių neramumų, tačiau „daryti tai švelniai“. Liepos 19 (31) d. P. Koreckis kreipėsi į Augustavo gubernatorių, prašydamas imtis priemonių. Aleksoto karinis viršininkas įsakė žandarų karininkui ir apskrities viršininkui policinėmis ir karinėmis priemonėmis sulaukyti nuo procesijos Marijampolės apskrities gyventojus²².

P. Koreckis taip pat davė nurodymą išardyti pontoninį tiltą per Nemuną, ispravnikui nurodė neleisti keltis manifestuotojams per Nemuną valtimis, tvarkai palaikyti mobilizavo įgulos komandos kuopą bei kelis rai-

¹⁹ Kauno gubernatoriaus raštai Nr. 703, 888 vidaus reikalų ministrui, 1861 08 07, 1861 08 23, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 43a, l. 2–3, 5–10.

²⁰ E. Niebelski, *op. cit.*, p. 65; *Przegląd Rzeczy Polskich*, 1861 09 01, p. 5–8.

²¹ Ludwiko Mierosławskiego kreipimasis „Bracia Rodacy!“, raginantis paminėti Liublino unijos metines, *Vyriausiasis senųjų aktų archyvas (Varšuva)* (toliau – AGAD), sign. 206, l. 1.

²² Vilniaus politinių bylų tardymo komisijos medžiaga, 1861 10 02, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 102r, l. 178–200.

tus žandarus. Kauno policmeisteriui liepė perspėti augustinų vienuolyno viršininką, kad dvasininkai nesugalvotų dalyvauti procesijoje²³.

Papildomą politinį aštrumą būsimai procesijai suteikė incidentas, įvykęs manifestacijos išvakarėse. Naktį iš liepos 30 į 31 (iš rugpjūčio 11 į 12) d. kažkas šovė į sargyboje stovėjusius 5 kazokus ir valdininką, kurie vicegubernatoriaus įsakymu saugojo statomą geležinkelio tiltą per Nemuną. 2 ar 3 val. nakties pro sargybinius praėjo 3 žmonės, kurie į klausimą, kas eina, atsakė nesuprantama kalba; vienas jų smogė valdininkui per galvą pagaliu ar sauja smulkių akmenų. Neatpažintoji grupė vyrų pasuko į kiemą, kur buvo geležinkelio tiesėjų dirbtuvės ir gyveno inžinieriai. Po to išlindę iš už tvoros, esą paleido 3 šūvius į orą. Tačiau nei inžinieriai, nei darbininkai negirdėjo nei šūvių, nei triukšmo – tik naktinis sargas²⁴. Vis dėlto Rusijos valdžios šis precedentas buvo kvalifikuotas kaip pavojingas išpuolis prieš kariuomenę. Padaryta išvada, kad incidentą sukėlė girti geležinkelio statytojai užsieniečiai, Kauno apskrities teismas pradėjo tyrimą²⁵.

Liepos 31 (rugpjūčio 12) d. pagal Bažnyčios kanonus procesijos neturėjo būti, tačiau Rusijos valdžia toleruodavo liaudies eisenas į bažnytines šventes, tad procesija buvo organizuojama naujos Pėtnyčių (Piątek) koplyčios, priklausiusios Fredos dvarininkui J. Godlevskui (Godlewski), ir jos 14 Kryžiaus kelio stočių, statytų pagal Vilniaus Kalvarijų pavyzdį, šventinimo pretekstu. Šventinimas buvo leistas Augustavo (Seinų) vyskupijos valdžios. Tą dieną (buvo pirmadienis) 8 val. ryto Kauno gyventojai (moters pasipuošusios šviesiomis suknelėmis) rinkosi augustinų vienuolyno bažnyčioje. Į Kauną atvyko daug žmonių iš apylinkių.

Vienuolyno viršininkas A. Sčedzinskis, du kartus perspėtas policijos,

²³ Kauno vicegubernatoriaus raštas Nr. 667 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 07 24, *ibid.*, b. 11, l. 1.

²⁴ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 706 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 08 07, *ibid.*, l. 11–12.

²⁵ Šis precedentas, taip pat Kauno Liublino unijos minėjimo, Vilniaus Pohuliankos manifestacijos, prieš kurias buvo panaudota kariuomenė, paskatino paskelbti Vilniaus generalgubernatoriaus cirkuliarą, leidusį Kauno ir Gardino gubernatoriams esant reikalui naudoti prieš demonstrantus šaunamąjį ginklą (Vilniaus generalgubernatoriaus cirkuliaras Nr. 581–582 Kauno ir Gardino gubernatoriams, 1861 08 09, *Сборник документов музея Графа М. Н. Муравьева* (toliau – *Сборник документов...*), составитель А. Белецкий, т. 1, Вильна, 1906, p. 104).

griežtai atsisakė dalyvauti procesijoje, taip pat tai uždraudė vienuoliams²⁶. Amžininkas J. Stella-Savickis rašė, kad dvasininkijos atsargumas atrodė dirbtinis, palyginti su narsiu dievobaimingos ir religingos lietuvių liaudies nusiteikimu. Tačiau vis dėlto atsirado keletas vienuolių, kurie prisiminė, kad Dieviškasis Mokytojas mylėjo savo tėvynę ir verkė dėl jos nedalios, tad nenusisuko nuo susirinkusių žmonių, kartu su jais meldėsi ir verkė drauge su nelaimingu kraštu²⁷. Tokie buvo jauni vienuoliai M. Svolkenis, G. Mangėla ir M. Stanskis.

Apie 10 val. iš parapinės bažnyčios kelių tūkstančių (M. Stanskis per apklausą sakęs, kad per 20 tūkst.) žmonių procesija, lydima dvasininkų, su bažnytinėmis vėliavomis pajudėjo link Nemuno. Tuo pat metu panaši procesija ėjo iš Užnemunės Lenkijos Karalystėje. Tiltas buvo išardytas, o gatvę į jį užstojo būrys raitų kazokų.

1-osios kavalerijos divizijos vadas generolas leitenantas Nikolajus Burgardas įsakė ulonų eskadronui su apnuogintais kardais šuoliuoti link tilto, o iš kitos pusės apsupti žmones įsakė įgulos batalionui. Padarinius buvo sunku prognozuoti²⁸. Tačiau sustabdyti kelių tūkstančių žmonių minios, beje, nuolat augančios, pasirodė nebeįmanoma. Į Kauno vicegubernatoriaus ir policmeisterio Michailo Vasiljevo prašymus skirstytis atsakyta, kad tai malda Dievui ir niekas neprivers jos nutraukti. Kauno vicegubernatoriui teko spręsti, ką pasirinkti: ar aukas, nukaunant ir skandinant, ir vis dėlto politines ir religines apeigas po to, ar vien tik apeigas, pridengtas visais šventais atributais, be aukų, nes išoriškai procesija atitiko religinę, jai vadovavo kunigai²⁹. Pasirinko variantą be kraujo praliejimo. Policmeisteriui liepė išrikiuoti būrį abiejose gatvės pusėse ir

²⁶ Augustino Sčedzinskio pasiaiškinimas ypatingajai tardymo komisijai, 1861 08 03, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 102r, l. 33–35.

²⁷ J. Stella-Sawicki, Wspomnienia z Kowna w roku 1862 [!], *Nacionalinės bibliotekos Varšuvoje Rankraščių skyrius* (toliau – VNB), Rps. BN. IV 6522, l. 5–11.

²⁸ Nežinomo asmens laiškas generalinio štabo papulkininkui J. Stellai-Savickiui, 1861 08 02, *Революционный подъем в Литве и Белоруссии в 1861–1862 гг.* (toliau – *Революционный подъем ...*), Москва, 1964, p. 357–358.

²⁹ Kauno vicegubernatoriaus raštas Nr. 684 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 07 31, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 11, l. 7–8; tas pats raštas, *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai* (toliau – LIŠ), t. 2: 1861–1917, Vilnius, 1965, p. 28–29; tas pats 1861 07 31 raštas: *Революционный подъем ...*, p. 355–357; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas, be Nr., žandarų šefui, 1862 01 26, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 11, l. 105–131.

praleisti žmones. Trims kazokams iš minios smogta pagaliais, tačiau jie minios nepuolė³⁰.

Priekyje su kryžiais ir vėliavomis ėję dvasininkai sustojo prieš tiltą. Ėmė garsiai melstis, kitoje tilto pusėje tą patį darė Užnemunės kunigai. Daugel žmonių ėmėsi atstatinėti tiltą: iš abiejų upės krantų tempė prie tilto išardytąsias dalis. Kunigai M. Stanskis ir G. Mangėla perkelti valtimi per Nemuną.

Štai kaip aprašo šiuos įvykius Boleslovas Limanovskis. Procesijos priekyje ėjo baltai vilkinčios merginos, su vainikais ant galvų; jos nešė altorėlius. Paskui jas žengė vyrai su vėliavomis, už jų – žmonių apsupti dvasininkai. Išvydusi ant kelio kazokus, procesija stabtelėjo, tačiau netrukus pajudėjo toliau. Prieš pat tiltą kazokai pastojo kelią. Stumdomi, mušami rimbais, žmonės ėmė klauptis ir giedoti patriotinį himną. Tai paveikė: kazokai nusitraukė kepures, pradėjo žegnotis ir atsitraukė. Merginos žengė ant tilto ir suklaupė prie išardytų lentų. Iš Aleksoto ėjusi procesija, simbolizavusi Lenkiją, skambant Kauno bažnyčių varpams, žengė ant tilto ir užtraukė himną, jai atliepė Kauno (simbolinės Lietuvos) procesija. „Nuo jungtinės giesmės sudrebėjo oras ir žemė, jai antrino širdžių plakimas, ašaros laistė abu Nemuno krantus, susimaišydamos jo vandenyse, iš abiejų pusių viena kitos link lenkėsi vėliavos, o kunigai laimino kryžiais ir smilkyklėmis. Žmonės puolė ant kelių, abiejų procesijų merginos lenkėsi vienos kitoms, Lietuva puokštes ir vainikus metė į Lenkiją, o Lenkija – į Lietuvą, ir Nemunas plukdydamas jas sumaišė ir sujungė, kaip jau seniai yra susijungusios Lenkijos ir Lietuvos širdys“. Taip besisveikinant buvo pataisytas tiltas, procesijos susiliejo, iš debesų pasirodžiusi saulė nuauksino džiugesio nušviestus veidus³¹.

Tiltas buvo atstatytas apie 12 val. Procesijos iš Kauno ir iš Užnemunės susijungė ir nuėjo į Garliavos parapiją, į Pėtnyčių koplyčią. Netoli koplyčios procesiją pasitiko parapijos klebonas ir pasakė trumpą lietuvišką kalbą. Koplyčioje vyko Mišios, Kryžiaus kelio stočių šventinimas. Po apeigų Kauno ir Užnemunės procesijos patraukė atgal, jas kurį laiką lydėjo Garliavos tikintieji. Atsisveikinant kažkoks kunigas vėl pasakė kalbelę

³⁰ Dono kazokų pulko Nr. 42 2-osios šimtinės vado esaulo Maliuchino raportas Nr. 15 Kauno gubernatoriui, 1861 08 01, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 102r, l. 33–35.

³¹ [B. Limanowski], *Historja ruchu narodowego od 1863 do 1864 r.*, t. 1, Lwów, 1882, p. 107–108.

lietuviškai. Aleksote Užnemunės procesija atsiskyrė, o Kauno procesija patraukė namo³².

19 val. vakaro, policijos liudijimu, 5 tūkst. žmonių tvarkingai grįžo į Kauną. Jiems užėjus ant tilto, parapiinėje bažnyčioje pradėta skambinti varpais. Bažnyčia buvo apšviesta, procesiją prie bažnyčios sutiko augustinų vienuolyno prefektas Izidorius Šauklinskis (Szawklinski). Procesija nuėjo į bažnyčią, ten įvyko pamaldos.

Vilniaus generalgubernatorius įvykius įvardijo kaip piktaivališkai politinius, reikalingus atskiro tyrimo³³. Kadangi procesija įvyko prieš pasirodant „Laikiniosios padėties taisyklėms apie Vakarų krašto policijos teismus“ bei 1861 m. rugpjūčio 11 (23) d. Vilniaus generalgubernatoriaus įsakymui gubernatoriams, pagal kurį už tokią manifestaciją kaltininkai baudžiami trumpu areštu, pinigine bauda ir karo postoviu, Kauno gubernatorius įvykius tyrė bendra tvarka, taikoma kriminaliniams nusikaltimams, tam gavo generalgubernatoriaus sutikimą³⁴.

Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymu rugpjūčio 7 (19) d. Kaune buvo sudaryta ypatingoji tardymo komisija³⁵, į kurią paskirtas ir dvasininkijos atstovas augustinas Bartolomėjus Pukšta (Puksza)³⁶.

Komisija atliko formalų tyrimą. Buvo apklausta daugelis procesijos dalyvių (dvasininkai, bajorų vadovai, valdininkai, mokytojai, inžinieriai, amatininkai, žydai ir kt.)³⁷. Pas M. Stanski, M. Svolkenį ir G. Mangėlą buvo

³² Kauno vicegubernatoriaus raštas Nr. 684 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 07 31, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 11, l. 7–8; tas pats raštas: *Революционный подъем ...*, p. 355–357; Kauno policemeisterio raportai Nr. 101, 104 Kauno gubernatoriui, 1861 07 31, 08 01, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 102r, l. 36–37; Augustino Sčedzinskio, Mikalojaus Svolkenio, Motiejaus Stansko, Gelazijaus Mangėlos 1861 08 03, 10 parodymai ypatingajai komisijai, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 11, l. 33–35, 40–51.

³³ Kauno vicegubernatoriaus raštas Nr. 763 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 08 14, *ibid.*, b. 11, l. 18–19.

³⁴ *Ibid.*, l. 18–19; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Kauno gubernatoriui, 1861 08 17, *ibid.*, l. 20.

³⁵ Kauno gubernatoriaus raštai Nr. 727, 762, 763 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 08 09; 08 14, *ibid.*, l. 13, 15–19.

³⁶ Augustino Sčedzinskio raportas Nr. 248 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 08 13, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 107.

³⁷ Iš kai kurių apklausų aiškėja, kad žmonės gerai žinojo apie Varšuvos sukilimo rengėjų nurodymus dėl procesijos ir patriotinę bei politinę procesijos esmę (taip pat žr.: Matildos Bril laiškas broliui Hilary Briliui, 1861 07 29, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 102r, l. 90–91).

padarytos kratos, jie apklausti. Rasti 5 numeriai Poznanės laikraščio ir patriotinis himnas. Kunigai savo veiksmus aiškino žmonių prievarta. Sakė, kad po Mišių žmonės patys juos privertę lydėti procesiją. Patys paėmę kryžių, vėliavas, altorėlius, žibintus, apsupę kunigus, o tie negalėję priešintis žmonių kvietimui melstis. Nors apie vienuolyno viršininko draudimą ir žinojė, tačiau tokios ganytojiškos paslaugos nelaike kuo nors prieštaraujančia tikėjimui. Nepersivilkė iškilmių rūbais, ėję tik su kamžomis. Nė vienas neįvardijo tų, kas juos privertė, taip pat tų, kas nešė vėliavas, kryžių, taisė tiltą, nepasakė Užnemunės kunigų pavardžių, jų pamokslų turinio, neprisipažino, kad girdėję giedant patriotinį himną. I. Šauklinskis aiškinosi, kad laukęs procesijos, nes iš bažnyčios buvęs paimtas procesijos kryžius, vėliavos. Buvęs su bažnytiniiais rūbais, nes į bažnyčią turėję atvežti kažkokį mirusį kunigą. Viršininko A. Sčedzinskio perspėtas nedalyvauti procesijoje, joje ir nedalyvavęs³⁸.

1861 m. rugsėjo 9 (21) d. tyrimo medžiaga buvo persiųsta Vilniaus politinių bylų tardymo komisijai³⁹. M. Svolkenis, M. Stankis, G. Mangėla spalio 22 (lapkričio 3) d. Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymu buvo suimti ir išvežti į Vilnių⁴⁰. Vilniaus politinių bylų tardymo komisija jiems pateikė kaltinimą ir pradėjo detalų tyrimą⁴¹.

M. Stankis, M. Svolkenis ir G. Mangėla buvo pripažinti kaltais ir 1862 m. sausio 26 (vasario 7) d. atiduoti karo teismui teisti įprasta kriminaline tvarka, tačiau nuosprendį priimant pagal karo lauko įstatymus⁴². Visą laiką jie buvo suimti. Nuteisti uždaryti į tvirtovės kameras 2 metams⁴³.

³⁸ Motiejaus Stankio, Mikalojaus Svolkenio ir Gelazijaus Mangėlos ypatingosios tardymo komisijos apklausos protokolai, 1861 08, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 102r, l. 40–51.

³⁹ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 769 Vilniaus politinių bylų tardymo komisijai, 1861 09 09, *ibid.*, b. 11, l. 27.

⁴⁰ Augustino Sčedzinskio raportas Nr. 451 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 10 23, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 191; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 1228 Vilniaus politinių bylų tardymo komisijai, 1861 10 31, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 102r, l. 33, 241; Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1425 vidaus reikalų ministrui, 1861 10 28, *ibid.*, b. 43a, l. 40–43.

⁴¹ Vilniaus tardymo komisijos raštas, be Nr., datos, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 102r, l. 242.

⁴² Vilniaus generalgubernatoriaus raštas, be Nr., žandarų šefui, 1862 01 26, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 11, l. 105–131.

⁴³ *Bojownicy kapłani*, d. 2, t. 3, p. 534.

1862 m. balandžio 17 (29) d. caras, G. Mangėlai, M. Svolkeniui ir M. Stanskiui kaip bausmę užskaitęs ilgai trukusį teismo procesą bei areštą, savo gimtadienio proga leido grįžti į vyskupiją. Vyskupui liepė juos apgyvendinti vienuolynuose, kur jie būtų labai griežtai prižiūrimi dvasinės vadovybės ir policijos⁴⁴. G. Mangėlai ir M. Svolkeniui nuo 1862 m. gegužės 26 (birželio 7) d., M. Stanskiui nuo birželio 1 (13) d. buvo paskirta neterminuota vieša policijos priežiūra⁴⁵. M. Svolkenis gegužės mėn. apsigyveno Dotnuvos bernardinų vienuolyne, o 1864 m. rugsėjį vienuolyną uždarius, buvo ištremtas į Sibirą, Tobolsko guberniją. G. Mangėla pateko į Troškūnų bernardinų vienuolyną, o 1864 m. jį uždarius, perkeltas į Kretingos bernardinų vienuolyną, galiausiai paleistas. M. Stanskis uždarytas į Tytuvėnų bernardinų vienuolyną (1864 m. vienuolynas uždarytas)⁴⁶.

Augustinas Sčedzinskis (Strzedziński). Kauno augustinų vienuolyno viršininkas augustinų ordino vienuolis A. Sčedzinskis nepritarė manifestacijoms, stengėsi vykdyti civilinės valdžios nurodymus ne dėl lojalumo, o dėl to, kad jam labiausiai rūpėjo Bažnyčios ir religijos reikalai⁴⁷. 1861 m. spalio mėn. rašė vyskupui M. Valančiui, kad sunku apsaugoti nemalonumus, kuriuos jam tenka patirti dėl dabartinės anarchijos, įsiskverbusių į vienuolyną ir apėmusios kai kuriuos brolius. Prašė atleisti jį iš vienuolyno viršininkų, nes pareigos viršijančios jo jėgas⁴⁸. Pirmą kartą A. Sčedzinskis į valdžios akiratį pateko per Kauno manifestaciją Liublino unijai paminėti,

⁴⁴ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 369 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1862 05 02, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 83, l. 235–236.

⁴⁵ Žinios apie Kauno gubernijos asmenis, 1862 m. esančius policijos priežiūroje, 1863 03 11, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 31, l. 48–118.

⁴⁶ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 369 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1862 05 02, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 235–236; Plg.: Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1280 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 05 12, *ibid.*, l. 236; M. Valančius, *Namų užrašai*, sudarė Aldona Prašmantaitė, Vilnius, 2003, p. 587, 593, 615; K. Misius, R. Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius, 1993, p. 158, 194, 295.

⁴⁷ Antai pasipriešino policijos reikalavimui po Mišių palikti degančias žvakes, kad policija galėtų matyti giedančiuosius patriotines giesmes (Augustino Sčedzinskio raštas Kauno laikinojo policijos teismo pirmininkui, 1861 09 29, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 177).

⁴⁸ Augustino Sčedzinskio raportas Nr. 448 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 10 18, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 174–175; Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1430 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 10 30, *ibid.*, l. 24–26.

antrą kartą – per 1861 m. rugpjūčio 25–28 (rugsėjo 6–9) d. įvykius Kaune tuoj po to, kai Vilniaus generalgubernatorijoje buvo įvesta karo padėtis.

Įvedus karo padėtį, siekdamą nedelsiant nutraukti manifestacijas, Kauno policija apsupo bažnyčias, prasidėjo manifestuotojų areštai, tikinčiųjų varžymai. Policija papirko ir nugirdė 20 amatininkų. Jie pradėjo skelbti, kad bažnyčiose giedą tik niekšai, dėl kurių miestas neprivalas kęsti egzekucinių postovių ir rekvizicijų, todėl nutarę patys juos gaudyti ir atiduoti valdžiai. Rugpjūčio 25 (rugsėjo 6) d. papirkieji jau stovėjo prie įėjimo į Gailestingųjų seserų koplyčią, įžeidinėdami moteris, vienai netgi pagrasino kartuvėmis. Kai žmonės koplyčioje sugiedojo patriotinį himną, amatininkai įteikė policijai sufalsifikuotą giedotojų sąrašą, dėl to 2 vaikinais buvo suimti. Rugpjūčio 27 (rugsėjo 8) d. (sekmadienį) miesto užkardų sargyba neįleido aplinkinių kaimų valstiečių į miestą iki Sumos pabaigos. Kauno parapijėje bažnyčioje buvo pristatyta policijos ir samdytų triukšmadarių, turėjusių trukdyti patriotines giesmes giedantiems, pagaliau kunigas iš sakyklos paskelbė apie patriotinių giedojimų draudimą. Nuskambėjus „Bogurodzicai“, valdžios pasamdyti žmonės ėmė triukšmauti, žvalgytis žmonėms į veidus, įžeidinėti moteris, trunkyti durimis. Paleido gandą, kad į bažnyčią tuoj įeisianti kariuomenė, žmonės ėmė bėgti. Keli iš bažnyčios išeinantys tikintieji buvo suimti. Kitą dieną (rugpjūčio 28 (rugsėjo 9) d.) panašios scenos vėl pasikartojo. Nors bažnyčioje buvo šventė, Šv. Augustino diena, tačiau kaimiečių į miestą vėl neįleista. Giedotos specialiosios maldos, tarp jų ir už tariamai žuvusius Vilniuje, o po Mišių vėl areštuojami žmonės⁴⁹.

M. Valančiui pareiškus protestą, incidentas buvo pradėtas tirti. Į Kauno laikinąją policijos teisumą buvo pakviestas Augustinų ordino vienuolis B. Pukšta, kad prisaikdintų 14 liudytojų apie parapijėje bažnyčioje rugpjūčio 28 (rugsėjo 9) d. vykusį patriotinio himno giedojimą. Kunigas atsisakė prisaikdinti visus 14 asmenų, nes jie 1 ar 2 metus nebuvo buvę Velykinės išpažinties, tad pagal Tridento Susirinkimo nutarimus laikytini prakeiktais ir atskirtais nuo Bažnyčios; tai teismui jis išdėstė ir raštu⁵⁰. Kadangi pagal

⁴⁹ Kauno kunigo anoniminis laiškas Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 08 28, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 123–124; Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2036 Kauno gubernatoriui, 1861 09 09, *ibid.*, f. 378, PS, 1861 m., b. 130, l. 3–4.

⁵⁰ Bartolomėjaus Pukštos pasiaiškinimas Kauno laikinajam policijos teismui, 1861 10, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 186.

Rusijos įstatymus priesaikos negali priimti tik asmenys, kurie niekad nėra buvę išpažinties, teismas B. Pukštos argumentus pripažino niekiniais ir apie tai informavo A. Sčedzinskį. Vietoj B. Pukštos paskirtas vienuolis Augustinas Simutavičius (Simutowicz) pasielgė taip pat. Tada, bijodamas nemalonumų, liudytojus prisaikdino pats A. Sčedzinskis. Dėl šito veiksmo jis sulaukė vyskupo M. Valančiaus įspėjimo⁵¹.

Tiesioginiai kaltinimai patriotinio sąjūdžio rėmimu A. Sčedzinskiui buvo iškelti dėl 1861 m. spalio 3 (15) d. gedulo Mišių parapiinėje bažnyčioje. Čia tuo metu buvo užsakytos egzekvijos su katafalku už velionį parapijietį Tada Kulviečą; iš gėlių nupinti ir mirusiojo inicialai. Policiją tačiau pasiekė gandai, kad Mišios iš tiesų vyksiančios už Tada Kosciušką. Kauno gubernatorius įspėjo A. Sčedzinskį, kad už tokias Mišias bažnyčia būsianti uždaryta. Kunigas nuvyko aiškintis pas gubernatorių, tas jį informavo, kad tądien atvykstaš imperatoriaus brolis, dėl to draudžiamos visos bažnytinės iškilmės. A. Sčedzinskis nuskubėjo į bažnyčią ir, pamatęs prasidedančias Mišias, buvo priverstas perduoti policmeisteriui gubernatoriaus draudimą. Tas įsiveržė į bažnyčią ir įsakė Mišias nutraukti. Kunigai I. Šauklinskis, M. Stanskis, M. Svolkenis Mišias tęsė. Dėl to A. Sčedzinskis naktį buvo iškviestas pas Kauno karo viršininką apklausai.

Prasidėjo įvykio tyrimas. Dar jam nesibaigus A. Sčedzinskį Vilniaus generalgubernatorius nutarė ištremti į Petrozavodską, apkaltindamas, kad be gubernatoriaus leidimo leidęs laikyti Mišias už T. Kosciušką⁵². A. Sčedzinskį tačiau užtarė naujasis Kauno gubernatorius Grigorijus Krygeris. Jis rašė, kad jo pirmtakas Stanislovas Chominskis apibūdinęs A. Sčedzinskį geriausiais požymiais – „kaip geranorišką žmogų, kuris už nepritarimą manifestacijoms ne kartą buvo įžeidinėjamas ir persekiojamas. Kiek žinoma, gatvėse jam buvo metami grasinimai ir paskviliai, o į jo buto langus svaidomi akmenys“. Kol vykstaš bylos tyrimas, jis prašė sustabdyti A. Sčedzinskio išsiuntimą į Petrozavodską, nes jo kaltė esanti ne didesnė už tų kunigų, kurie laikė Mišias, ir civilių, kurie jose dalyvavo⁵³. Energingai

⁵¹ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštai Nr. 2209, 2290 Augustinui Sčedzinskiui, 1861 09 30; 10 10, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 159, 172.

⁵² Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 1147 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 10 17, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 192.

⁵³ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1345 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 10 19, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 127, l. 19–21.

įsikišo ir M. Valančius. Jis parašė laišką V. Nazimovui, kad A. Sčedzinskis priklausas tiems dvasininkams, kurie dėl priešimosi manifestacijoms yra nukentėję nuo parapijiečių, ir būtų uždraudęs Mišias, jei tai būtų buvę įmanoma⁵⁴.

Vilniaus generalgubernatorius nusileido, ir A. Sčedzinskis liko Kaune augustinų vienuolyno viršininku. 1861 m. per Kalėdas, laikydamas naktinę liturgiją parapiinėje bažnyčioje, bandė nutraukti patriotinio himno giedojimą; už tai dvasinės ir civilinės valdžios buvo pagirtas⁵⁵, vėliau netgi apdovanotas Šv. Stanislovo III laipsnio ordinu. Caro valdžios įteikinėjami ordinai katalikų dvasininkijos simpatijų paprastai „nenupirkdavo“ ir Bažnyčios hierarchų akyse jos nekompromituodavo. 1864 m. gruodį vyskupui M. Valančiui persikėlus į Kauną ir kapitulai užėmus vienuolyną, A. Sčedzinskis buvo paskirtas augustinų bažnyčios klebonu. Talkino M. Valančiui bandant išvaduoti per sukilimą represuotus kunigus.

Panevėžys

Liudvikas Montvidas (Montwid), Antanas Mackevičius (Mackiewicz), Alfonsas Kareiva (Korejwo), Rapolas Kirkila (Kirkilfo). Panevėžio parapiinės bažnyčios klebonas L. Montvidas, jo vikaras A. Mackevičius, Panevėžio gimnazijos kapelionas bei tikybos mokytojas A. Kareiva ir Ukmergės dekanato Vadoklių vikaras R. Kirkila buvo patriotinių religinių manifestacijų ne tik Panevėžyje, bet ir Kauno gubernijoje iniciatoriai. Priešingai nei daugelis tyliai patriotiniam sąjūdžiui pritarusių ar veikusių aplinkybių priverstų kunigų, šie kunigai veikė atvirai ir energingai, neslėpdami savo politinių įsitikinimų.

1861 m. balandžio 14 (26) d. Panevėžio dvasininkijos ir vietos bajorų iniciatyva Panevėžio bažnyčioje įvyko iškilmingos gedulo Mišios už Varšuvos aukas, per kurias pirmą kartą Lietuvoje buvo sugiedotas patriotinis himnas⁵⁶. Birželio 11 (23) d. per bažnytinę šventę A. Kareivos apmokyti

⁵⁴ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2438 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 10 28, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 62–63, 192, 195.

⁵⁵ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1825 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 12 28, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 102, d. 1, l. 76, 79.

⁵⁶ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 128 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1862 02 06, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 227–231.

15 gimnazijos mokinių bažnyčioje vėl giedojo patriotinį himną. Nuo tol patriotinis himnas A. Kareivai vadovaujant bažnyčioje buvo giedamas kas sekmadienį lenkų ir lietuvių kalbomis.

Birželio 19 (liepos 1) d. Panevėžio bažnyčioje gedulo Mišias laikė L. Montvidas, A. Mackevičius ir A. Kareiva; per jas A. Kareiva pasakė politinį pamokslą. Birželio 22 (liepos 4) d. per Devintines kunigai suorganizavo procesiją prie trijų Panevėžyje pastatytų altorių. Procesijos metu prie gedulingojo altoriaus, buvusio prieš namus, kur buvo apsistojęs Jo didenybės Bavarijos karaliaus Peterburgo ulonų pulko vadas (vėliau – Panevėžio ir apskrities karo viršininkas) Antonas Dobrovolskis, buvo sugiedotas patriotinis himnas⁵⁷. Prieš Liublino unijos metines kunigai iš anksto išsiuntinėjo žemvaldžiams kvietimus, ragindami atsivežti produktų po Mišių vyksiančiam bajorijos ir liaudies pasilinksminimui, aukoti pinigų. 1861 m. liepos 31 (rugpjūčio 12) d. išvakarėse klebonas L. Montvidas pakvietė žmones atvykti į pamaldas ir pasilinksminimą. Iškilmėse dalyvavo apie 2000 žmonių. Vyrai vilkėjo vadinamosiomis vengrikėmis, galvas dengė konfederatėmis, moterys buvo pasipuošusios baltomis suknelėmis ir žydrais kaspinais. Pasilinksminimo metu A. Mackevičius pasakė kalbą, kurioje peikė valdžią, o L. Montvidas nepalankiai aiškino baudžiamos panaikinimą. Abu kunigai dalijo žmonėms rašytines knygeles su patriotiniu himnu, jiems dalyvaujant buvo iškelta patriotų vėliava⁵⁸.

Panevėžio bažnyčia Rusijos valdžios buvo įvardyta kaip antiviryriausybinių neramumų židyns. Į Panevėžį buvo sutelkta daugiau kariuomenės. Sumerimęs vyskupas M. Valančius jau anksčiau buvo liepęs konsistorijai nusiųsti į Panevėžį komisiją, susidedančią iš Panevėžio dekaną Juozapą Kobylinskio (Kobyliński) ir Smilgių klebono Ignoto Stančaičio (Stanczajc), padėčiai ištirti⁵⁹.

L. Montvidas, A. Mackevičius ir A. Kareiva Kauno gubernatoriaus buvo apkaltinti netvarkos, siekiančios nuversti teisėtą valdžią ir panaikinti

⁵⁷ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 613 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 07 07, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 101; Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1669 Telšių konsistorijai, 1861 07 22, *ibid.*, l. 102.

⁵⁸ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 888 vidaus reikalų ministrui, 1861 08 23, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 43a, l. 5–10; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 128 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1862 02 06, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 227–231;

⁵⁹ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1669 Telšių konsistorijai, 1861 07 22, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 102.

jos įstatymus, kėlimu, nepagarba valdžiai ir valdžios nurodymų nepaisymu. Gubernatorius pareikalavo, kad vyskupas šiuos kunigus iš Panevėžio iškeltų, ir M. Valančius davė atitinkamą nurodymą konsistorijai⁶⁰.

Tuo metu Kauno gubernijoje buvo įvesta karo padėtis, tačiau Panevėžio bažnyčioje patriotinių himnų giedojimas ir agitaciniai pamokslai bei kalbos tęsėsi. Į Panevėžį Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymu atvyko ypatingų įpareigojimų valdininkas pulkininkas Henrikas Bo. Apšilankęs pas L. Montvidą, prašė sustabdyti manifestacijas, nes teks atsakyti valdžiai. Klebonas, iš pradžių aiškinęs, kad rusiškai nesupranta, galiausiai įsitarščiavęs pasakė: „Aš turiu savo valdžią“. Tai sakydamas parodė ant krūtinės juodą kaspinę su baltais apvadais, papuoštą lenkų ereliu ir dar kažkokiu maištininkų ženklų. Paklaustas, koks čia ordinas, pasakė: „Šventosios Dvasios“. Visa tai vyko raštininko akivaizdoje.

Už patriotinius giedojimus H. Bo įsakymu buvo areštuoti du valstiečiai. Kai jie buvo paleisti, A. Kareiva ir A. Mackevičius rugsėjo 3 (15) d. nuvedė juos pas fotografą. Kai policija pareikalavo, kad valstiečiai atvyktų apklausai, būrys moterų, vedamos kunigų, atėjo prie gorodničiaus buto ir pakėlė triukšmą.

Rugsėjo mėn. prie Panevėžio kunigų prisijungė Vadoklių vikaras R. Kirkila. Rugsėjo 8 (20) d. per Šilinę jis, taip pat Panevėžio vikaras A. Mackevičius miesto bažnyčioje pasakė politinius pamokslus, po kurių patriotinį himną ėmė giedoti ir liaudis, giedojimo metu vargonai nutilo. Tą dieną Panevėžyje pirmąkart Lietuvoje į bažnyčią įsiveržė kariuomenė. Per Sumą prieš pat pakylėjimą Panevėžio ir apskrities karo viršininku paskirtas A. Dobrovolskis su ginkluotais kareiviais įsiveržė į bažnyčią ir areštavo himną giedojusį žmogų, kurį prie bažnyčios durų perdavė kazokams. Pergąsdinti žmonės ėmė bėgti iš bažnyčios. Kai dekanas J. Kobylinskis įsiveržėliams pagrasino pranešias vyskupui, jam buvo atsakyta: „Ne vyskupas čia valdo – ir jūs, ir jūsų bažnyčia mums priklausote“⁶¹.

Rugsėjo 10 (22) d. A. Mackevičius po pamokslo įlipo į sakyklą, atsiklauptė ir ėmė giedoti patriotinį himną. Kitą dieną himnas bažnyčioje giedotas net 4 kartus.

⁶⁰ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 804 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 08 17, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 113–114; Žemaičių vyskupo Motiejiaus Valančiaus raštas Nr. 1907 Kauno gubernatoriui, 1861 08 22, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 114.

⁶¹ Panevėžio dekanas Juozapas Kobylinskis raportas Nr. 300 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 09 08, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 129.

Ypač kliuvo Rusijos valdžiai A. Kareiva. Kad jis pamokslais ir elgesiu daro blogą įtaką mokiniams, vyskupui 1861 m. liepą rašė Vilniaus švietimo apygardos globėjas A. Širinskis-Šichmatovas. Nuo 1861 m. kovo mėn. pabaigos A. Kareiva artimiau bendravo su gedulo Mišių ir aukų rinkliavų organizatoriumi Panevėžio apskrities teismo valdininku Leonu Rimkevičiumi (Rymkiewicz)⁶², tad globėjas prašė M. Valančių pakeisti jį kitu, patikimesniu mokytoju. M. Valančius neskubėjo kunigo šalinti – atsakė, kad pasirengęs tai padaryti, jeigu mokytojas iš tiesų pasirodys nusikaltęs. Šiuo sudėtingu metu esą reikėtų neduoti preteksto žmonėms kaltinti valdžią neteisybe. Panevėžyje A. Kareiva labai giriamas, tad jį atleidus be jokio tyrimo, kiltų triukšmas. Prašė atsiųsti geranorišką žmogų, kuris pakalbėtų su klebonu I. Stančaičiu apie A. Kareivos elgesį⁶³.

Vis dėlto A. Kareiva rugpjūčio mėn. gavo vyskupo nurodymą persikelti į Pumpėnus, tačiau apie 3 savaites, iki rugsėjo 17 (29) d., ten nevyko, laukdamas iš atostogų grįžtančių mokinių. Rugsėjo 17 (29) d. po Mišių Panevėžio gimnazijos koplyčioje pasakė mokiniams atsisveikinimo kalbą, kviesdamas vadovautis jo pamokymais, ragino kentėti ir laukti geresnių laikų. Po tokios alegorinės kalbos Kauno gubernatorius rugsėjo 19 (spalio 1) d. M. Valančių pranešė, kad A. Kareiva buvo A. Dobrovolskio suimtas ir be teismo ir nuosprendžio įkalintas Kaune⁶⁴.

M. Valančius dėl to kreipėsi į Kauno gubernatorių, prašydamas kunigą paleisti ir žadėdamas įdarbinti jį kokioje nors tolimesnėje parapijoje⁶⁵. Vidaus reikalų ministerijos valdininkui majorui Steseliui buvo pavesta iširti A. Kareivos arešto aplinkybes, taip pat kariuomenės incidentą Panevėžio bažnyčioje. Kauno karo viršininkas gavo Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymą, kad jam pavaldūs miestų ir apskričių karo viršininkai uždraustų kariuomenei pažeidinėti bažnyčių šventumą ir tenkintųsi stebėjimu, kurie kunigai ir pasauliečiai naudoja bažnyčias savo politiniams jausmams demonstruoti.

Netrukus po rugsėjo mėn. įvykių M. Valančius įvykdė Kauno gubernatorių

⁶² Pranešimas Kauno gubernatoriui, [1861], LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 7a, l. 1.

⁶³ Vilniaus švietimo apygardos globėjo raštas Nr. 78 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 07 12, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 81; Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus atsakymas Nr. 1728, 1861 07 25, *ibid.*, l. 82.

⁶⁴ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1129 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 09 19, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 169–170.

⁶⁵ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2436 Kauno gubernatoriui, 1861 10 28, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 191.

toriaus pageidavimą ir perkėlė L. Montvidą į Ramygalą, šiek tiek vėliau – į Rozalimą vikaru, A. Mackevičių pasikvietė į Varnius griežtai epitimijai jam pačiam prižiūrint, o iš R. Kirkilos pareikalavo Šilinės pamokslo teksto⁶⁶. M. Valančiaus veiksmai išgelbėjo kunigus nuo sunkesnių represijų. Nors Vilniaus generalgubernatorius ir manė, kad juos derėtų atiduoti karo teismui ir ištremti į tolimes gubernijas, tai padaryti prašė vidaus reikalų ministro leidimo, tačiau kadangi M. Valančiaus juos jau buvo nubaudęs perkeldamas į kitas vietas, o A. Kareiva buvo įkalintas, nutarė apsiriboti įsakymu, kad jie vyskupo būtų pasiūsti į skirtingas apskritis be teisės vadovauti parapijoms ir pavesti griežtai prižiūrėti klebonams. Visiems kunigams už manifestacijas generalgubernatoriaus potvarkiu 1862 m. vasarį ir kovą paskirta neterminuota vieša policijos priežiūra⁶⁷. 1862 m. vasarį A. Kareiva, Kaune ir Vilniuje iškalėjęs 5 mėnesius, buvo paleistas ir išsiųstas į Varnius⁶⁸. Generalgubernatoriaus paliepimu M. Valančius jį paskyrė Lyduokių vikaru Vilkmėrgės (Ukmergės) klebono Jeronimo Balevičiaus (Balewicz) priežiūroje. Jam taip pat (nuo 1862 m. vasario 6 d.) paskirta neterminuota vieša policijos priežiūra⁶⁹. R. Kirkila paskirtas Dusetų vikaru Vidiškių klebono Antano Juzumo (Juzumowicz) priežiūroje, A. Mackevičius – Suveiniškių filialistu Rokiškio klebono Viktoro Rusteikos (Rustejko) priežiūroje, L. Montvidas liko Rozalimo vikaru Šeduvos dekano Juozapo Monkevičiaus (Monkiewicz) priežiūroje. Nubaustiesiems vyskupas patarė eiti pareigas „visapusiškai apdairiai“⁷⁰.

1862 m. birželį M. Valančius prašė Vilniaus generalgubernatorių tarpininkauti, kad L. Montvidas būtų išvaduotas iš policijos priežiūros ir kad jam būtų gražintos atimtosios privilegijos. Generalgubernatorius atsakė, kad toks potvarkis būtų per ankstyvas, dar negalys jo daryti; tačiau turėsiąs

⁶⁶ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2181 Kauno gubernatoriui, 1861 09 26, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 138.

⁶⁷ Žinios apie Kauno gubernijos asmenis, 1862 m. esančius policijos priežiūroje, 1863 03 11, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 31, l. 48–118.

⁶⁸ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 128 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1862 02 06, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 227–231.

⁶⁹ Žinios apie Kauno gubernijos asmenis, 1862 m. esančius policijos priežiūroje, 1863 03 11, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 31, l. 48–118.

⁷⁰ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 510 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 02 17, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 232; Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštelis Alfonsui Kareivai, 1862, *ibid.*, l. 232.

tai omenyje ir vos pasitaikys proga suteiksiąs šią paslaugą vyskupui⁷¹.

1863 m. vasarį L. Montvidas „už įsikišimą į administracinius reikalus“ buvo areštuotas ir nugabentas į Kauną⁷². Ištremtas gyveno Tambovo gubernijoje Sperske, ten buvo policijos priežiūroje, 1871 m. grįžo į Kuršą. A. Kareiva išėjo į sukilimą, vėliau pasitraukė į užsienį⁷³. A. Mackevičius, sukilimo vado bendravardis ir bendrapavardis, dalyvavo sukilime, 1864 buvo areštuotas ir laikytas Dineburgo (Daugpilio) tvirtovėje⁷⁴.

Kauno gubernija

Jonas Balandis (Boładź). Panevėžio apskrities Naujamiesčio bažnyčios administratorius J. Balandis valdžiai užkliuvo dėl patriotinių himnų giedojimo bažnyčioje jau paskelbus karo padėtį Vilniaus generalgubernatorijoje. Kauno gubernatorius pranešė M. Valančiui, kad 1861 m. rugpjūčio 28 (rugsėjo 9) d. Upytės filijinėje bažnyčioje J. Balandis laikė gedulo Mišias už emigracijoje mirusį lenkų patriotą Adomą Jurgį Čartoriskį (Czartoryski), nors kalbėta, kad iš tiesų tai buvo Mišios už tariamai žuvusius Vilniuje; giedotas ir patriotinis himnas⁷⁵.

Kauno gubernatorius netrukus vėl pranešė vyskupui, kad 1861 m. rugsėjo 17 (29) d. Naujamiesčio bažnyčioje per Mišias, kurias laikė J. Balandis, akompanuojant vargonams, giedota patriotinė giesmė. M. Valančius reikalą iširti pavedė Panevėžio dekanui J. Kobylinskiui. Tas ištyrė, kad taip iš tiesų buvo, tačiau nustatė, kad kunigas bandė giedotojams sutrukdyti ir draudė bažnyčioje naujoviškus giedojimus⁷⁶.

⁷¹ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1490 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 06 26, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 131, l. 3; Vilniaus generalgubernatoriaus atsakymas Nr. 695 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1862 07 18, *ibid.*, l. 4.

⁷² Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 321 raštas Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1863 02 16, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 246; *Bojownicy kapłani*, d. 2, t. 2, p. 696–699.

⁷³ M. Valančius, *op. cit.*, p. 581–593.

⁷⁴ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1213 Vilniaus generalgubernatoriui, 1864 08 11, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 668.

⁷⁵ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 1238 vidaus reikalų ministrui, 1861 10 31, *Сборник документов...*, p. 186–190; Vilniaus generalgubernatoriaus pranešimas žandarų šefui, 1861 10 31, *Революционный подъем ...*, p. 375.

⁷⁶ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1140 vidaus reikalų ministrui, 1861 09 22, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 43a, l. 28–29; Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2288

Vilniaus generalgubernatorius pareikalavo iš M. Valančiaus, kad J. Balandis būtų nubaustas, nes įvykis įvyko po karo padėties bei 1861 m. rugpjūčio 9 (21) d. Valdančiojo Senato įsako dėl manifestacijų draudimo paskelbimo⁷⁷. M. Valančius teisingai J. Balandį, esą kunigas per liturgiją negalėjęs giedojimui sutrukdyti, beje, to neįstengianti net policija, tam turinti daug daugiau priemonių. Ir apskritai dvasininkija neturėtų būti kaltinama nuolaidžiaujanti manifestacijoms, nes, paskelbusi žmonėms valdžios valią, pati šventai ją vykdo. Jėga tramdyti nepaklusnius ji neįstengia ir neturi teisės, nes jos paskirtis grynai dvasinė ir poveikio priemonės tik dvasinės⁷⁸.

1861 m. rugsėjo 28 (spalio 10) d. Krekenavos bažnyčioje per Mišias, kurias taip pat laikė J. Balandis, akompanuojant vargonams, vėl buvo pradėtas giedoti patriotinis himnas. Reikalą M. Valančiaus pavedimu vėl tyrė J. Kobylinskis. Jis nustatė, kad kunigas buvo įsigilinęs į liturgiją, todėl ir norėdamas nebūtų galėjęs giedotojų nutraukti: buvo išstatytas Švč. Sakramentas ir jis privalėjęs klūpėti prieš altorių tol, kol bus sugiedota giesmė „Tegul būna garbinamas“. Parapijiečiams jau buvo paskelbęs apie draudimą giedoti visas naujoviškas giesmes, tad paprasta liaudis, taip pat ir dvasininkai giedojime nedalyvavę⁷⁹.

Spalio 10 (22) d. Krekenavos bažnyčioje pastebėta, kad kunigas J. Balandis jau pats lietuviškai gieda patriotinį himną drauge su bajorais ir prastuomene⁸⁰. Šį faktą ir vėl tyrė J. Kobylinskis⁸¹.

Vilniaus generalgubernatoriui ir Kauno gubernatoriui reikalaujant

Panevėžio dekanui Juozapui Kobylinskiui, 1861 10 10, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 161; Panevėžio dekanas Juozapas Kobylinskis raportas Nr. 345 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 10 28, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 204.

⁷⁷ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 1189 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 10 28, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 205–206.

⁷⁸ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2495 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 11 04, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 207; tas pats raštas: *Сборник документов...*, p. 196.

⁷⁹ Panevėžio dekanas Juozapas Kobylinskis raportas Nr. 9 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1862 01 07, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 223.

⁸⁰ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1523 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 11 10, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 211; Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1545 vidaus reikalų ministrui, 1861 11 11, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 43a, l. 45–47.

⁸¹ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1545 vidaus reikalų ministrui, 1861 11 11, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 43a, l. 45–47; Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2576 Juozapui Kobylinskiui, 1861 12 04, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 210.

M. Valančius paskyrė J. Balandžiui griežtą epitimiją – atlikti mėnesio rekolekcijas Dotnuvos bernardinų vienuolyne prižiūrint viršininkui – kaip pats rašė, dėl to, kad blogai elgėsi, atkreipė į save policijos dėmesį, ir siekdamas jį apsaugoti nuo didesnių nelaimių⁸².

Henrikas Balevičius (Balewicz). Vidaus reikalų ministras į Vilkmergės (Ukmergės) bažnyčios kleboną H. Balevičių dėmesį atkreipė 1861 m. balandžio 11 (23) d., kai jo vadovaujamoje bažnyčioje įvyko iškilmingos gedulo Mišios su muzikantų choru už žuvusius Varšuvoje. Apie tai jis pranešė vyskupui. M. Valančius pavedė Vilkmergės (Ukmergės) dekanui Andriejui Dulskiui (Dulski) ištirti įvykius. Tiriant paaiškėjo, kad jokių gedulingų pamaldų už žuvusius nebūta, o vyko gedulo Mišios už mirusį parapijietį, drauge – kažkokio valstiečio užsakytos egzekvijos ir grafienės Čapskos užsakyta vigilija už giminės mirusiuosius. Pastaroji ir pasikvietusi muzikantus. Dėl to Mišios buvusios ilgos, jas laikė 4 kunigai, tarp jų 3 atvykę iš Vidiškių. Miestelio gorodničius, būdamas priešiškas kunigams, kad jie sekmadieniais uždraudė turgus, iš kurių jis turėjęs naudos, slapta įskundė juos Vilniaus generalgubernatoriui, nors pats nei bažnyčioje buvo, nei Mišių klausė, nei tyrimo atliko. Po to ir pats savo kaltę pripažino⁸³.

1861 m. birželio 4 (16) d. Vilkmergės (Ukmergės) bažnyčioje pirmą kartą buvo giedamas patriotinis himnas. H. Balevičius išėjo iš klausyklos ir paprašė žmones nutilti, įsakė skambinti prie altoriaus. Dėl giedojimo kilo šurmuly, kunigas negalėjo baigti laikyti Mišių. Vietos gorodničiaus paprašytas pasiaiškinti, kreipėsi į vyskupą užtarimo. Rašė jam, kad manąs, jog netvarka per viešas pamaldas negalinti būti toleruojama⁸⁴.

⁸² Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 92 Kauno gubernatoriui, 1862 01 15, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 212; Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 93 Jonui Balandžiui, 1862 01 15, *ibid.*

⁸³ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 790 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 04 12, *ibid.*, b. 83, l. 71–72; Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1224 Vilkmergės (Ukmergės) dekanui Andriejui Dulskiui, 1861 04 28, *ibid.*, l. 72; Vilkmergės (Ukmergės) klebono pasiaiškinimas Nr. 456 Vilkmergės (Ukmergės) dekanui, 1861 05 11, *ibid.*, l. 73–74; Vilkmergės (Ukmergės) dekanas raštas Nr. 93 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 05 15, *ibid.*, l. 75; Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1476 vidaus reikalų ministrui, 1861 05 27, *ibid.*, l. 74.

⁸⁴ Klebono Henriko Balevičiaus raštas Nr. 494 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 06 06, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 77.

Birželio 11 (23) d. mokydamas iš sakyklos katekizmo, H. Balevičius aiškino žmonėms, kad bažnyčią privalu gerbti, to nedarantys tik piktaivaliai, tamsūs, pamišę, klastingi žmonės arba padaužos. Taip pat pranešė gorodničiui dviejų birželio 4 (16) d. giedotojų patriotų pavardes.

Įvykį tyręs, matyt, tas pats A. Dulskis vyskupui aiškino, kad kunigo išdavystė nebuvo iš blogos valios. Manė, kad kunigas nenusikalto išduodamas, nes pasakė tiesą, parodė klusnumą valdžiai ir gynė save ir bažnyčią⁸⁵.

Dėl bendradarbiavimo su valdžia nuo klebono nususuko žymiausi parapijos asmenys. Vietos patriotai pradėjo jį persekioti, trukdė eiti pareigas, grasino. Jų įgąsdinti 2 kunigai neatvyko į birželio 22 (liepos 3) d. Vilkmergėje (Ukmergėje) vykusią iškilmingą procesiją. Naktį iš birželio 21 į 22 (iš liepos 2 į 3) ir iš 23 į 24 (iš liepos 4 į 5) d. buvo išdaužyti klebono namo priangio langai, dėl to valdžia įsakė atlikti tyrimą ir nustatyti smurtautojus⁸⁶.

Vincentas Lukoševičius (Łukaszewicz). 1861 m. rugpjūčio 15 (27) d. Kauno gubernatorius išsiuntinėjo Vilniaus generalgubernatoriaus įsakymą nutraukti manifestacijas⁸⁷. 4-ojo stano pristavas paprašė Pavandenės vikarą V. Lukoševičių apie tai paskelbti iš sakyklos. 1861 m. rugpjūčio 20 (rugsėjo 1) d. V. Lukoševičius, skelbdamas valdžios draudimą, aiškino žemaitiškai, jog tokie įsakymai draudžia giedoti šventas giesmes ir maldas, varžo katalikų tikėjimą, dėl jų jau daugelyje vietų suimti dvasininkai, o valstiečiai privalo vienytis su dvarininkais, nes kitaip juos engs vyriausybė. Blogai atsiliepė apie imperatorių. Sakė, kad caras nori visus išžudyti, jau daug išžudęs žmonių Vilniuje ir kitur. Kunigas sakėsi pats esąs viskam pasirengęs, nieko nebijąs ir parapijiečius ragino pasirengti mirčiai, prieiti išpažinties.

Klebonas Tadas Knapskis (Knapski) paskelbė žmonėms, kad vikaro

⁸⁵ Raštas, aiškinantis įvykio aplinkybes, b. d., *ibid.*, l. 78–80.

⁸⁶ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 595–596 žandarų šefui ir vidaus reikalų ministrai, 1861 08 11, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 73a, l. 61–65; Vilkmergės (Ukmergės) gorodničiaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 06 25, *ibid.*, b. 107, l. 25, 31a; Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 616 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 07 07, *ibid.*, b. 107, l. 29–30.

⁸⁷ K. R. Jurgėla neteisingai nurodo šį raštą esant liepos 15 d. (K. R. Jurgėla, *op. cit.*, p. 198).

aiškinimai neteisingi ir apie V. Lukoševičiaus pamokslą pranešė vyskupui. M. Valančius pavedė prelatui Pranciškui Kšižanauskiui (Krzyżanowski) ir kanauninkui Ignotui Kulvinskiui (Kulwiński) ištirti įvykį vietoje ir, jei pasirodytų tiesa, atvežti kunigą į Varnius⁸⁸. Po tyrimo vikaras buvo tuoj uždarytas į Varnių pataisos namuose, o paskui perkeltas į Šiaulių apskritį, Luokės parapiją⁸⁹.

Tačiau V. Lukoševičiaus išgelbėti M. Valančiui nepavyko: Vilniaus generalgubernatoriaus V. Nazimovo 1861 m. lapkričio 11 (23) d. nurodymu 1861 m. lapkričio 26 (gruodžio 8) d. kunigas Luokėje buvo suimtas ir išvežtas į Vilniaus citadelę, pas jį padaryta krata. Per kratą rastas patriotinis himnas⁹⁰.

Netrukus, 1862 m. sausio 3 (15) d., V. Lukoševičius administracine tvarka, be specialaus tyrimo, Vilniaus generalgubernatoriaus buvo ištremtas į Oloneco guberniją, Podušės miestą – „už neteisingą aiškinimą iš sakyklos per pamaldas vyriausybės potvarkių turint tikslą sukelti liaudies neramumus“⁹¹. Jam buvo paskirta policijos priežiūra.

M. Valančius V. Lukoševičiaus reikalais bandė rūpintis 1862 m. gegužės mėn., – jis nusiuntė V. Nazimovui prašymą. Rašė, kad caras pagal generalgubernatoriaus teikimą yra išvadavęs daug krašto manifestacijose dalyvavusių asmenų, tad prašė atkreipti dėmesį į ištremtą V. Lukoševičių ir išrūpinti jam caro malonę grįžti į tėvynę dėl blogos sveikatos. Gene-

⁸⁸ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1901 prelatui Pranciškui Kšižanauskiui, 1861 08 21, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 115. Kai kuriuose valdžios raštuose vietoj jų nurodomas Žemaičių vyskupijos seminarijos inspektorius Antanas Beresnevičius (Bereśniewicz) ir Varnių pataisos namų prižiūrėtojas Ambraziejus Pranciškus Kašarauskas (lenkiškai rašėsi – Kossarzewski).

⁸⁹ Telšių zemskinio ispravniko raštai Nr. 117, 149 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 08 29; 10 10, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 119, l. 1, 4, 8.

⁹⁰ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 1292 Šiaulių karo viršininkui, 1861 11 11, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 119, l. 5, 7; Luokės klebono raportas Nr. 28 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 11 27, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 214, Kratos aktas, 1861 12 01, *ibid.*, l. 11.

⁹¹ Vilniaus generalgubernatoriaus raštai Nr. 1648 vidaus reikalų ministrui ir Nr. 1649 žandarų šefui, 1861 12 31, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 119, l. 14; tas pats raštas: *Сборник документов...*, p. 227; Vilniaus komendanto raštas Nr. 12 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 01 03, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 119, l. 16; Nuteistų ir ištremtų Žemaičių vyskupijos kunigų sąrašas, 1863–1864 05 01, *LVIA*, f. 439, ap. 1, b. 50, l. 6; M. Valančius, *op. cit.*, p. 585.

ralgubernatorius tradiciškai atsakė, kad turėsias jo prašymą omenyje ir pasitaikius progai panaudosis savo įtaką⁹².

Prasidėjo Oloneco gubernatoriaus, Vilniaus generalgubernatoriaus ir vidaus reikalų ministro susirašinėjimas dėl V. Lukoševičiaus sugražinimo⁹³. Matyt, ministro sprendimas buvo neigiamas, nes 1867 m. vasarą V. Lukoševičius dar gyveno Oloneco gubernijoje. Po caro 1867 m. gegužės 17 (29) d. įsako prašė leidimo apsigyventi Lenkijos Karalystėje. Tačiau leidimas negautas dėl kaltinimų sunkumo⁹⁴.

Maciunskis (Macinskis). Neigiamai į manifestacijas žiūrėjo ir jas sutrukdyti mėgino Raseinių dominikonų vienuolyno viršininkas ir bažnyčios klebonas Maciunskis. Jo pastangomis manifestacijos Raseiniuose nesulaukė dvasininkijos palaikymo.

1861 m. birželio 18 (30) d. Maciunskiui pavyko įtikinti žmones Raseinių bažnyčioje negiedoti patriotinio himno⁹⁵. Maciunskis buvo ir prieš 1861 m. liepos 31 (rugpjūčio 12) d. Liublino unijos šventimą. Valdžiai liepus, paskelbė iš sakyklos, kad unijos šventė išgalvota blogų žmonių.

Tą dieną Mišios įvyko anksčiau nei įprasta, tačiau šventei sukliudyti nepajėgta: po Mišių žmonės su bažnytiniu kryžiumi ir vėliavomis nuėjo prie apylinkėse esančio kryžiaus, ten sugiedojo patriotinį himną, vėliau ta

⁹² Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1277 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 05 11, *LVIA*, f. 378, PS, 1862 m., b. 131, l. 1; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 402 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1862 05 26, *ibid.*, l. 2; tas pats raštas, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 119, l. 17.

⁹³ Gubernijų, kuriose gyveno ištremti asmenys, gubernatoriams caro potvarkiu, išdėstytu 1861 10 18 vidaus reikalų ministro rašte Nr. 123, buvo suteikta teisė kreiptis į vidaus reikalų ministrą dėl jų pasigailėjimo. Oloneco gubernatorius, prašomas A. Gabševičiaus ir V. Lukoševičiaus, kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių V. Nazimovą, ar jis sutiktų, kad šie kunigai grįžtų. Generalgubernatorius neprieštaravo ir dėl galutinio sprendimo kreipėsi į vidaus reikalų ministrą (žr.: Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 770 vidaus reikalų ministrui, 1862 10 30, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 119, l. 18).

⁹⁴ Lenkijos Karalystės vietininko raštas Nr. 5850 Vilniaus generalgubernatoriui, 1867 07 27, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 119, l. 20; Vilniaus generalgubernatoriaus atsakymas Nr. 3339, 1867 08 25, *ibid.*, l. 21–22; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 770 vidaus reikalų ministrui, 1862 10 30, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 119, l. 18.

⁹⁵ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas N. 595–596 žandarų šefui ir vidaus reikalų ministrui, 1861 08 11, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 73a, l. 61–65; Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 615 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 07 07, *ibid.*, b. 102, d. 1, l. 12–14.

proga linksminosi dominikonų sode. Vienuoliai dominikonai patriotinėje religinėje procesijoje ir pasilinksminime nedalyvavo: po Mišių užsidarė savo celėse ir užsirakino. Dėl šios demonstracijos buvo pradėtas tyrimas. Dvasininkai nebuvo apkaltinti⁹⁶.

Po karo padėties paskelbimo imtasi griežtų priemonių prieš patriotines eisenas. 1861 m. rugsėjo 8 (20) d. planuojamai procesijai iš Raseinių į Šiluvą, bažnytinei šventei ir mugei sutrukdyti buvo pasitelktas vyskupas, dvasininkija, valdžios agentai, kariuomenė, suimti jos organizatoriai. Šiluvoje bijota didelės demonstracijos.

Kauno gubernatorius Šiluvoje bei Raseiniuose įkurdino po vieną kavalerijos divizioną ir pavedė policijai žiūrėti, kad procesija neįvyktų⁹⁷. Taip pat kreipėsi į Žemaičių vyskupą M. Valančių, kad jis užkirstų kelią Bažnyčios kanonų nenustatytai procesijai ir uždraustų dvasininkijai dalyvauti „religija prisidengusioje manifestacijoje“. M. Valančius komandiravo į Raseinius ir Šiluvą Šiluvos dekaną, Viduklės kleboną Anuprą Kolendą (Kolenda), kad nuvežtų raštišką draudimą dvasininkijai dalyvauti procesijoje, nurodymą jai išaiškinti žmonėms, kokios griežtos bus valdžios priemonės, ir neleisti išduoti procesijai vėliavas, altorėlius, bažnytinį kryžių bei kitokius bažnytinius rekvizitus. Klebonas Maciunskis liepė paslėpti visus procesijų rekvizitus, kad jie nebūtų panaudoti planuojamoje procesijoje. Buvo areštuoti ir į Vilnių išsiųsti Raseinių procesijos organizatoriai⁹⁸.

Nors Maciunskis buvo prieš manifestacijas, stengėsi sulaikyti nuo jų žmones, jose pats nedalyvavo ir savo dvasininkams draudė dalyvauti, tačiau kai būdavo paliečiami Bažnyčios interesai, netylėdavo. Kai valdžia ėmė persekioti žmones, giedančius Bažnyčios aprobuotas giesmes „Bogu-

⁹⁶ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 691 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 08 02, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 115, l. 28–29; Tardymo komisijos protokolas, 1861 09 21, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 115, l. 8–10.

⁹⁷ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 825 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 08 19, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 109, l. 4.

⁹⁸ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 888 vidaus reikalų ministrui, 1861 08 23, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 43a, l. 5–10; Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 809 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 08 18, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 116; Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1984 dekanui Anuprui Kolandai, 1861 08 28, *ibid.*, l. 117; Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1041 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 09 10, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 102, d. 1, l. 45–46.

rodzica“ ir „Prie tavo durų stovime, Viešpatie“ ir taip trukdyti religinėms apeigoms, Maciunskis kreipėsi į M. Valančių, prašydamas protestuoti dėl tokių giedojimų persekiojimo⁹⁹.

Juozapas Mickevičius (Mickiewicz). 1861 m. balandžio 28 (gegužės 10) d. Vilniaus generalgubernatorius gavo laišką, pasirašytą dvarininko Augusto Šmidto (Szmidt), kad Grinkiškio parapijos Vosiliškio filijinės bažnyčios filialistas J. Mickevičius yra labai mėgstamas dvarininkų, – pirmasis sėda su kryžiumi ant žirgo, dažnai su jais bendrauja. Kovo 20 (balandžio 1) d. jo bažnyčioje vykusios iškilmingos gedulo Mišios už žuvusius Varšuvoje, po kurių žmonės kunigui dėkojo. Patarė kunigą išskeldinti¹⁰⁰.

1861 m. birželio pabaigoje Vilniaus generalgubernatorius, pasirėmęs gautu anoniminiu pranešimu, rašė Kauno gubernatoriui, kad kunigas pasižymi žalingomis politinėmis mintimis, daro įtaką smulkiesiems dvarininkams, ir įsakė atlikti slaptą tyrimą. 1861 m. rugsėjo 30 (spalio 12) d. Kauno gubernijos karo viršininkui nurodė atlikti dar vieną slaptą tyrimą dėl Liublino unijos šventimo, o viršininkas tai pavedė atlikti Kauno zemskiniam ispravnikui. Ispravnikas nustatė, kad bažnyčioje 1861 m. liepos 31 (rugpjūčio 12) d. iš tiesų vyko iškilmingas Liublino unijos minėjimas, kuriame dalyvavo daug dvarininkų ir valstiečių. Bažnyčioje stovėjo sukryžiuotos 2 vėliavos. Tačiau iš parapijiečių, kurie pasirodė labai prisirišę prie kunigo, nepavyko sužinoti, kas vėliavose buvo pavaizduota, koks buvo pamokslas, ar kunigas dėkojo žmonėms, ar rinko pinigų, ar mokė žemaitiškai giedoti patriotinį himną. Anonimo asmenybė taip pat nebuvo nustatyta, tad tyrimas nutrauktas¹⁰¹.

Pilypas Mokšeckis (Mokrzecki). Kalvarijos konventualų pamokslininkų ordino vienuolis, puikus pamokslininkas P. Mokšeckis už agitacinius pamokslus 1844 m. buvo įkalintas Vitebsko gub. Zabieliškės dominikonų

⁹⁹ Raseinių dominikonų vienuolyno viršininko Maciunskio raportas Nr. 89 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 09 11, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 136.

¹⁰⁰ Dvarininko Augusto Šmidto laiškas Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 04 28, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 108, l. 1.

¹⁰¹ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 420 Kauno gubernatoriui, 1861 06 30, *ibid.*, l. 2; Kauno zemskinio ispravniko raštai Nr. 347, 354 Kauno gubernijos karo viršininkui, 1861 10 14, 20, *ibid.*, l. 5–6, 10; Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1251 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 10 07, *ibid.*, l. 8a; Raštelis, [1861] 06 19, *LVIA*, f. 439, ap. 1, b. 284, l. 17.

vienuolyne¹⁰², o 1858 m. rugsėjį Vidaus reikalų ministerijos nurodymu perkeltas į Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyną griežton dvasinės vadovybės priežiūron. Nuo 1858 m. spalio 8 (20) d. už „piktavališkus“ pamokslus jam paskirta neterminuota, vieša ir akyla policijos priežiūra¹⁰³.

Vienuolyno viršininkai P. Mokšėckui, matyt, nebuvo griežti, nes jis 1861 m. rugsėjo 3 (15) d. iš Varnių atvyko į Telšius ir Telšių bažnyčioje po liturgijos pasakė politinį pamokslą. Vilniaus generalgubernatorius pavedė atlikti tyrimą, kurio metu buvo nustatyta, kad pamokslas rėmėsi Krokuvos laikraščio pasakojimu, kaip valstietis ėjo į Romą pas popiežių, susitiko su Garibaldžiu ir ką jam žadėjo šie asmenys. Generalgubernatorius ir Kauno gubernatorius susisiekė su M. Valančiumi, prašydami gražinti P. Mokšėckį į vienuolyną, dar sustiprinti dvasinę kontrolę ir neleisti jam išvykti iš vienuolyno, laikyti Mišių ir sakyti pamokslų¹⁰⁴. Vyskupas dėl to kreipėsi į vienuolyno viršininką, perspėdamas stebėti P. Mokšėckį, kad tas savo elgesiu nesulauktų tremties ir „nesuteiktų vyskupui skausmo netekus uolaus kunigo“¹⁰⁵.

1862 m. birželį M. Valančius prašė Vilniaus generalgubernatorių tarpininkauti, kad P. Mokšėckis būtų išvaduotas iš policijos priežiūros ir kad jam būtų gražintos atimtos privilegijos. Generalgubernatorius atsakė, kad toks potvarkis yra per ankstyvas, tačiau turėsiąs vienuolį omenyje ir pasi-taikius progai suteiksiąs šią paslaugą vyskupui¹⁰⁶.

¹⁰² 1844 m. uždarant Vilniaus Šventosios Dvasios dominikonų vienuolyną vienuolis P. Mokšėckis per paskutines pamaldas pasakė pamokslą, kad paskutinį kartą meldžiasi bažnyčioje, kuri dominikonų buvo globojama kelis šimtus metų. Dabartinius laikus palygino su pirmaisiais trimis amžiais, kai krikščionys buvo persekiojami. Tai žmonėms padarė didelį įspūdį, jie pradėjo verkti ir aimanuoti, mieste pasklido kalbos. Po to P. Mokšėckui Rusijos valdžios buvo uždrausta sakyti pamokslus, jis pašalintas iš Bajorų instituto kape-liono pareigų (M. Valančius, *op. cit.*, p. 377).

¹⁰³ Žinios apie Kauno gubernijos asmenis, 1861 ir 1862 m. esančius policijos priežiūroje, 1862 01 26 ir 1863 03 11, *LVIA*, f. 378, PS, 1862 m., b. 10, l. 120; 1863 m., b. 31, l. 48–118.

¹⁰⁴ Pilypo Mokšėckio byla, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 122.

¹⁰⁵ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 565 Kalvarijos vienuolyno viršini-ninkui, 1862 02 20?, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 234; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 171 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1862 02 14, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 233; tas pats raštas, *ibid.*, b. 122, l. 6.

¹⁰⁶ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1490 Vilniaus generalguber-natoriui, 1862 06 26, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 131, l. 3; Vilniaus generalgubernatoriaus atsakymas Nr. 695 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1862 07 18, *ibid.*, l. 4.

Prasidėjus sukilimui, 1863 m. gegužės mėn. pradžioje Žemaičių Kalvarijos bažnyčioje sukilėliai privertė P. Mokšeckį perskaityti jų manifestą. Dėl to jis buvo areštuotas ir uždarytas į Telšių kalėjimą. Birželio 8 (20) d. vyskupui buvo pranešta, kad P. Mokšeckį kitą dieną rengiamasi sušaudyti. Vyskupas išskubėjo į Telšius jo gelbėti, per pasiuntinį kreipėsi į generolą Jegorą Maidelį, kad imas P. Mokšeckį savo atsakomybėn¹⁰⁷. P. Mokšeckis buvo išgelbėtas nuo mirties, tačiau karo lauko teismas 1863 m. rugpjūčio 2 (14) d. jį nuteisė ištremti¹⁰⁸.

Jokimas Moncevičius (Moncewicz). Telšių klebonas J. Moncevičius 1852 m. savo lėšomis išleido M. Valančiaus „Tamošiaus iš Kempės“ vertimą¹⁰⁹, dėl to pelnė jo palankumą. J. Moncevičiaus bažnyčioje 1861 m. balandžio 8 (20) d. įvyko labai iškilmingos gedulo Mišios už Varšuvos aukas ir tariamai koplyčioje kareivių nužudytą Mišias laikiusį kunigą; Mišias, kaip dvasinei valdžiai rašė Telšių Šv. Nikolajaus stačiatikių cerkvės šventikas, J. Moncevičius pats ir organizavęs¹¹⁰. 1861 m. rugpjūčio 15 (27) d. per vakarines pamaldas, kai visi žmonės klūpėjo ir tik vienas Telšių žandarų komandos raštininkas Ignotas Bučinskis stovėjo dairdamasis, Telšių bažnyčios šveicorius Telšių apskrities teismo raštininkas Petrulėvičius¹¹¹ priėjęs paprašė jį atsiklausti arba išeiti iš bažnyčios. I. Bučinskis vėliau pasakojo, kad šveicorius esą lazda sudavęs jam per kojas. Tačiau parapijiečiai ir klebonas liudijo, kad I. Bučinskis, kuris bažnyčioje buvo su kareiviais, pats apšaukė šveicorių, smogė jam į krūtinę ir, talkinamas kareivių, ėmė stumdyti žmones, stumtelėjo ir gubernijos sekretorių Beinorą, grasindamas jam areštu. Bažnyčioje kilo sumaištis, nutrūko pamaldos. Tai sužinojęs Telšių žandarų komandos praporščikas Aleksandras Brandtas

¹⁰⁷ M. Valančius, *op. cit.*, p. 795.

¹⁰⁸ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Raseinių karo viršininkui, 1863 05 24, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 292; Nuteistų ir ištremtų Žemaičių vyskupijos kunigų sąrašas, 1863–1864 05 01, LVIA, f. 439, ap. 1, b. 50, l. 6.

¹⁰⁹ M. Valančius, *op. cit.*, p. 865.

¹¹⁰ Telšių Nikolajaus stačiatikių cerkvės šventiko Vladimiro Popovo raportas Kauno stačiatikių vyskupui Aleksandrui, 1861 04 09, LVIA, f. 1537, ap. 1, b. 407, l. 1, 4.

¹¹¹ Šveicoriai buvo parapijiečiai savanoriai, palaikę bažnyčioje tvarką (Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2086 Kauno gubernatoriui, 1861 09 16, LVIA, f. 1671, ap. 4, b.83, l. 133).

atvyko į bažnyčią ir pagrasino šveicorių areštuoti. Parapijiečiai giedojo patriotinį himną akompanuojant vargonams. Po pamaldų išėjusį iš bažnyčios A. Brandtą gatvėje žmonės iškeikė ir apmėtė akmenimis.

Rugpjūčio 19 (31) d. į Telšius tirti įvykių atvyko Vidaus reikalų ministerijos pasiųstas majoras Steselis; savo ruožtu tyrimą pradėjo ir vyskupo M. Valančiaus dvasiniai deputatai. Tuo metu Vilniaus generalgubernatorijoje buvo paskelbta karo padėtis, tačiau byla nutarta baigti administracine tvarka, nes incidentas įvyko prieš jos paskelbimą¹¹².

Vykstant tyrimui, įtampą Telšiuose dar labiau pakurstė vienuolis P. Mokšeckis, kuris atvyko į Telšius ir bažnyčioje rugsėjo 3 (15) d. pasakė politinį pamokslą. M. Valančius perspėjo J. Moncevičių, kad savo elgesiu užsitraukia grėsmę būti ištremtas, tad liepė būti atsargesniam ir neduoti pagrindo policijai skųstis¹¹³.

Pagrindiniu netvarkos kaltininku Telšiuose valdžia pripažino J. Moncevičių, kuris aktyviai dalyvavo visose manifestacijose¹¹⁴. Pasibaigus tyrimui, 1861 m. gruodį Vilniaus generalgubernatorius įsakė M. Valančiui jį perkelti į tolimą parapiją be teisės ją valdyti. 1862 m. pradžioje M. Valančius perkėlė J. Moncevičių į Ilūkstą (Kuršo gubernija) vikaru be teisės valdyti parapiją¹¹⁵. Jam paskirta policijos priežiūra.

1862 m. birželį vyskupas prašė Vilniaus generalgubernatorių tarpininkauti, kad J. Moncevičius būtų išvaduotas iš policijos priežiūros, kad jam būtų grąžintos atimtosios privilegijos ir leista sugrįžti į buvusią darbo

¹¹² Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 888 vidaus reikalų ministrui, 1861 08 23, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 43a, l. 5–10; Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 925 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 08 29, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 121; Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1015 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 09 07, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 116, l. 4–6; Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 823 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 08 19, *ibid.*, l. 1–2; tas pats raštas, *Сборник документов...*, p. 133–134;

¹¹³ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2185 kunigui Jokimui Moncevičiui, 1861 09 26, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 43a, l. 153.

¹¹⁴ Petrulevičius, Beinoras ir apskrities teismo tarnautojas Šimkevičius suimti ir laikyti areštinėje, 2 pastarieji atleisti iš tarnybos.

¹¹⁵ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 1596, Kauno gubernatoriui, 1861 12 22, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 116, l. 19–23; Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1851 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 12 29, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 221; Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus atsakymas Nr. 14, 1862 01 09, *ibid.*, l. 222; Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 71 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 01 18, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 116, l. 25.

vieta. Generalgubernatorius tačiau tradiciškai atsakė, kad toks potvarkis yra per ankstyvas¹¹⁶.

1863 m. vasario mėn. J. Moncevičius buvo areštuotas ir uždarytas į Dineburgo (Daugpilio) tvirtovę¹¹⁷. 1865 m. ištremtas į Vilniaus vyskupiją, Gardiną, vikaru, jam paskirta policijos priežiūra. 1870 m. grįžo į Raseinių dominikonų vienuolyną¹¹⁸.

Viktoras Rusteika. Vilniaus generalgubernatorius 1861 m. lapkričio 9 (21) d. gavo anoniminių laišką, pasirašytą „ištikimo valdinio ruso“, kad Rokiškio klebonas V. Rusteika agituoja valstiečius dalyvauti pavasari įvyksiančiame sukilime. Kunigas esąs toks gudrus, kad neleidžia bažnyčioje giedoti himno, o kursto per išpažintį, konfidencialiai. Pas jį gyvena iš Maskvos atvykęs daktaras Butrimas, kuris skleidžia tarp valstiečių gandus, jog caras jiems davęs laisvę tam, kad paverstų stačiatikiais. Pradėtas tyrimas; pas V. Rusteiką ir Butrimą padaryta krata, tačiau nieko kompromituojančio nerasta¹¹⁹.

V. Rusteika Rusijos valdžios akyse įgijo politiškai nepatikimo žmogaus reputaciją. Valdžia nustatė, kad jis 1862 m. ir 1863 m. pradžioje vadovavo grafo Rainoldo Tyzenhauzo Rokiškio valdose prie bažnyčios įsteigta kaimo mokyklai, kurioje valstiečiai įgydavo maištingos dvasios¹²⁰, o bažnyčioje jie buvo raginami neklausyti teisėtos valdžios.

Kai prie Rokiškio bažnyčios buvo įrengta Viešpaties kančios stotis¹²¹, 1863 m. V. Rusteika buvo patrauktas į karo teismą, tačiau dėl to, kad trūko

¹¹⁶ Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1490 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 06 26, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 131, l. 3; Vilniaus generalgubernatoriaus atsakymas Nr. 695 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1862 07 18, *ibid.*, l. 4.

¹¹⁷ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 374 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1863 02 22, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 251.

¹¹⁸ M. Valančius, *op. cit.*, p. 587.

¹¹⁹ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 1506 Kauno gubernatoriui, 1861 11 09, *LVIA*, f. 378, PS, 1863 m., b. 139, l. 2–3; Kauno gubernatoriaus atsakymas Nr. 106, 1862 01 24, *ibid.*, l. 11.

¹²⁰ Papulkininkio Aleksandro Pavlovo raštas apie pasirengimą sukilimui grafo Rainoldo Tyzenhauzo dvaruose, be Nr., datos, [1863 04], Архивные материалы Муравьевского музея, относящиеся к польскому восстанию 1863–1864 гг. в пределах Северо-Западного края, *Виленский временник*, kn. 6, d. 1, p. 319–323.

¹²¹ *Bojowniczy kapłani*, d. 2, t. 1, p. 752.

irodymų, buvo paleistas. 1864 m. areštuotas ir 1867 m. išstremtas į Gardiną dirbti vikaru paskiriant policijos priežiūrą „už klaidingą politinį mąstymą“¹²². 1871 m. gražintas į Raseinių dominikonų vienuolyną¹²³. Vėliau buvo Šaukėnų klebonas, vietos mokykloje mokė vaikus tikybos¹²⁴.

Antanas Stankovičius (Stankowicz), Petras Chodorovičius (Chodorowicz). 1861 m. rugpjūčio 16 (28) d. Jurbarko bažnyčioje vyko Šv. Roko atilaidai, dalyvavo nemažai dvasininkų, tarp jų ir Gelgaudiškio (Lenkijos Karalystės Marijampolės dekanatas) klebonas Motiejus Didinskis (Dydyński) ir vikaras Kazimieras Kolenda (Kolenda). 9 val. ryte į Jurbarką atvyko procesija iš Skirsnemunės, kuri valdžios buvo pavadinta politine.

Skirsnemunės procesijai vadovavo Skirsnemunės bažnyčios vikaras A. Stankovičius. Kunigas su kapa ir kryžiumi rankoje vadovavo maždaug 2000 žmonių būriui. Bajorai, vilkintys vadinamaisiais vengriškais drabužiais, nešė procesinį kryžių ir vėliavas, moterys – altorėlius. Kadangi pagal Bažnyčios įstatymus tokios procesijos neturėjo būti, Jurbarko administratorius Leonas Kervelis (Kierwel) ir vikaras Antanas Kitkevičius (Kitkiewicz) jos nepasitiko. Procesija liko šventoriuje. Prieš baigiantis Sumai šventoriuje išsirikiavo bažnyčios procesija; skirsnemuniečiai prie jos prisijungė, įėjo į bažnyčią ir per Mišias bei prieš mišparus sugiedojo patriotinį himną. L. Kervelis jų veiksmus pavadino antiviryriausybine manifestacija, pridengta religinėmis apeigomis. Po paskutinių mišparų procesija patraukė atgal, prie jos prisijungė Girdžių filialistas P. Chodorovičius, kuris, išsiskirdamas su procesija, pasakė trumpą kalbelę.

¹²² Vitebsko gubernijos Inflantų apskričių, Kauno gubernijos Novoaleksandrovsko (Zarasų) apskrities ir Vilniaus gubernijos Dysnos apskrities karo viršininko Kovalevskio raportas Nr. 4652 Novoaleksandrovsko (Zarasų) apskrities karo viršininkui, 1864 06 17, LVIA, f. 378, PS, 1863 m., b. 564, l. 26–27; Novoaleksandrovsko (Zarasų) apskrities karo viršininko raportas Nr. 4991 Vitebsko gubernijos I-ojo skyriaus karo viršininkui, 1864 07 18, *ibid.*, l. 28; Novoaleksandrovsko (Zarasų) apskrities karo viršininko raštas Nr. 4941 Vitebsko gubernijos I-ojo skyriaus karo viršininkui, 1864 07 14, *ibid.*, l. 30–32; Vitebsko gubernijos karo viršininko Kovalevskio raštas Nr. 4703 Vilniaus generalgubernatoriui Michailui Muravjovui, 1864 07 19, *ibid.*, l. 29; *Bojownicy kapłani*, d. 2, t. 3, p. 136–139.

¹²³ M. Valančius, *op. cit.*, p. 591.

¹²⁴ *Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Telsensī. In Annum Domini MDCCCLXXX*, Vilnae, 1880, p. 263; E. Vidmantas, *Religinis tautinis sąjūdis Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje*, Vilnius, 1995, p. 229–230.

Rugpjūčio 22 (rugsejo 3) d. įvykio tirti į Jurbarką atvyko komisija, kuriai vadovavo Vidaus reikalų ministerijos ypatingų įpareigojimų valdininkas Morozas. Buvo tardomas A. Stankovičius ir tą pačią dieną su sargyba pašto arkliais išsiųstas į Vilnių. Kitą dieną po tardymo tuo pat keliu išvežtas ir P. Chodorovičius. Jie buvo įkalinti Vilniaus citadelėje, apkaltinti vadovavę politinei manifestacijai ir perduoti Vilniaus politinių bylų tardymo komisijai¹²⁵. Manifestacijos organizavimu taip pat buvo apkaltintas Raseinių dvarininkas Jasenskis ir Maskvos universiteto studentas Niemčevskis. Visi keturi 8 savaites kalėjo citadelėje ir buvo tardomi.

A. Stankovičius valdžiai aiškino, kad procesiją suorganizavęs prašant žemvaldžiui Jasenskiui (Jasenskis, atvirksčiai, viską vertė A. Stankovičiui). Iš pradžių procesiją laikęs tik religine, o vėliau supratęs jos tikruosius tikslus. Pats manifestacijoje dalyvavo palieptas Skirsnemunės klebono Kazimiero Baracevičiaus (Baracewicz)¹²⁶ (K. Baracevičiaus valdžia nesuėmė, kad bažnyčia neliktų be klebono.)

P. Chodorovičius teisinosi, jog baiminęsis, kad su grįžtančia procesija, nežinodami, iš kur ji atėjusi, žmonės nueisią iki pat Skirsnemunės (daug žmonių buvo iš kitų parapijų, iš Girdžių), tad ėjęs kartu norėdamas juos sulaikyti. Už miestelio, trumpai taręs porą žodžių apie religiją ir pasakęs, kad atlaidai baigėsi ir žmonės skirstytusi, su saviškiais sugrįžęs atgal. (Iš P. Chodorovičiaus buvo paimti jo pamokslų sąsiuviniai; juos tikrinęs šventikas Antanas Petkevičius nieko bloga nerado). M. Valančiui P. Chodorovičius aprašė savo būseną citadelėje: moraliai slėgęs nieko neveikimas (susirgęs akių uždegimu, negalėjęs skaityti net knygų), vienatvė, nuobodulys, nežinia, prievarta, liūdesys ir rūpestis dėl namų. Tačiau valdžiai ne tik realiai, bet net mintyse nenusikaltęs, visad žmonėms diegęs įstatymų ir religijos taisykles, atsisakęs eiti su Girdžių bažnyčios procesija į Jurbarką, nors žmonės ir prašė¹²⁷.

¹²⁵ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 890 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 08 23, *LVI*A, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 119; Jurbarko administratoriaus Leono Kervelio raštas Nr. 40 Veliuonos dekanui Mykolui Volovskiiui, 1861 08 24, *LVI*A, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 118; Kauno žandarų štabo karininko pranešimas žandarų šefui, 1861 09 05, *Революционный подъем...*, p. 365.

¹²⁶ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 1127 vidaus reikalų ministrui, 1861 10 17, *LVI*A, f. 378, PS, 1861 m., b. 11, l. 40.

¹²⁷ Kunigo Petro Chodorovičiaus raštas Nr. 19 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861 10 24, *LVI*A, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 201, 203.

Valdžia kunigų kaltės taip ir nerado. Kadangi procesija nesukėlė blogų padarinių, tolesnio tyrimo buvo atsisakyta. Kunigai jau buvo nubausti 1,5 mėn. areštu, tad spalio 17 (29) d. jie buvo paleisti, nuo 1861 m. spalio 26 (lapkričio 7) d. už dalyvavimą politinėje procesijoje jiems paskirta slapta neterminuota policijos priežiūra¹²⁸.

Ferdinandas Stulginskis (Stulgiński), Justinas Siesickis (Siesicki). Valdžios tyrimą prieš Anykščių kleboną dekaną F. Stulginskį ir jo vikarą J. Siesickį¹²⁹ paskatino 1861 m. liepos mėn. anoniminis, kaip vėliau paaiškėjo, Anykščių žydų draugijos mokesčių rinkėjo Leibos Barano laiškas. Jame skundikas rašė, kad kunigai pamokslais kursto valstiečius, sakydami, kad jų gerovė ateisianti su dvarininkų gerove ir kad nebijotų dėl to pralieti kraujo. Kasdien kviečia žmones bažnyčioje giedoti naujoviškas (patriotines) giesmes, nepagarbiai kalba apie carą, renka aukas sukilimui, rengia sueigas miškuose ir pan.

Vilniaus generalgubernatoriaus 1861 m. rugpjūčio 9 (21) d. nurodymu skundo faktų tyrimą atliko Vilkmergės (Ukmergės) zemskinis ispravnikas, tačiau tyrimas nedavė rezultatų¹³⁰. K. R. Jurgėla yra rašęs, kad žydai nemėgę F. Stulginskio, nes jis skleidęs blaivybę¹³¹, todėl jį ir įskundę.

Vilkmergės (Ukmergės) zemskinis ispravnikas 1861 m. gruodžio 1–2 (13–14) d. Kauno gubernatoriaus pavestas vėl slaptai tyrė valstiečio Goraškino pranešimą apie nelegalią J. Siesickio veiklą¹³².

F. Stulginskis buvo apkaltintas dalyvavęs patriotiniame sąjūdyje, 1863 m. gegužės 8 (20) d. suimtas, lapkričio 27 (gruodžio 9) d. nuteistas¹³³. J. Siesickis 1864 m. už agitaciją stoti į sukilimo būrius areštuotas,

¹²⁸ Duomenys apie Kauno gubernijos asmenis, 1862 m. esančius policijos priežiūroje, 1863 03 11, *LVIA*, f. 378, PS, 1863 m., b. 31, l. 48–118.

¹²⁹ Rubricelėse Anykščių vikaru tuo metu nurodomas Jonas Jacevičius (Jacewicz), tačiau šaltiniai ir P. Kubickis įvardija, kad juo buvęs J. Siesickis.

¹³⁰ Anoniminis skundas, vertimas, 1861 07 20, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 103, l. 4; Kauno vicegubernatoriaus raštas Nr. 1062 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 09 14, *ibid.*, l. 7

¹³¹ K. R. Jurgėla, *op. cit.*, p. 571.

¹³² *Bojownicy kapłani*, d. 2, t. 3, p. 175.

¹³³ Nuteistų ir ištremtų Žemaičių vyskupijos kunigų sąrašas, 1863–1864 05 01, *LVIA*, f. 439, ap. 1, b. 50, l. 6; K. R. Jurgėla, *op. cit.*, p. 571–572.

1865 m. karo teismo ištremtas į katorgą Sibire atimant bajoro ir dvasininko teises¹³⁴.

Išvados. Žemaičių vyskupijos dvasininkijos politinių įvykių apžvalga rodo tuos pačius 5 jos patriotinio angažavimosi kriterijus, kuriais 1861–1862 m. pasižymėjo ir Vilniaus vyskupijos katalikų dvasininkija, tik šiek tiek siauresniu aspektu. Tai: 1) požiūris į patriotines religines manifestacijas (gedulo Mišias, iškilmingas pamaldas patriotine intencija, politinius pamokslus, patriotinius giedojimus, patriotines religines eisenas); 2) požiūris į valdžios potvarkius (imperinės valdžios potvarkių, manifestų aiškinimas, santykiai su policija); 3) požiūris į agitacinius raštus (platinimas ar draudimas); 4) nelegalių mokyklų steigimas, mokymas; 5) sukilimo rengimas (dvasininkų ir dvarininkų suvažiavimų organizavimas, valstiečių raginimas prisidėti prie sukilimo, piniginių aukų rinkimas). Galima sakyti, kad dvasininkijos politinio angažavimosi pobūdis abiejose vyskupijose buvo panašus.

Žemaičių vyskupijoje politinius visuomenės lūkesčius atvirai palaikė Panevėžio dvasininkija. Jos iniciatyva Lietuvoje įvyko pirmoji patriotinė religinė manifestacija. Panevėžio kunigai savo valia išitraukė į patriotinį sąjūdį ir formavo visuomenės politines nuotaikas. Jų patriotinė pozicija buvo panaši į Vilniaus Šv. Jono bažnyčios kunigų poziciją.

Daugeliu atvejų tiek Žemaičių vyskupijos dvasininkijos, tiek Vilniaus vyskupijos dvasininkijos politinę laikyseną lėmė susiklosčiusios aplinkybės, tarp jų ir ta, ar vietovėje buvo paskelbta karo padėtis, ar ne. Negalima tvirtai teigti, kad dvasininkai visada savo iniciatyva išitraukdavo ar slopindavo patriotinį sąjūdį ir kad toks jų elgesys atspindėjo jų įsitikinimus.

Apskritai vertinant pagal Rusijos valdžios užfiksuotus duomenis, kiek dvasininkų buvo išitraukę į patriotinį sąjūdį Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose, dvasininkijos politinis angažavimasis Vilniaus vyskupijoje, atrodytu, buvęs gerokai intensyvesnis nei Žemaičių vyskupijoje.

¹³⁴ *Bojownicy kapłani*, d. 2, t. 3, p. 175–177.

THE CATHOLIC CLERGY OF LITHUANIA
IN THE PATRIOTIC MOVEMENT IN 1861–1862

2. *The Žemaičiai (Samogitian) diocese*

Ieva Šenavičienė

Summary

This work is the second part of a series of articles dealing with the personalities of the Catholic clergy in the General Guberniya of Vilnius who participated in the political events of 1861–1862. This part, just as its predecessor, mostly analyzes the data about the clergy, which the Russian administration collected and describes the clergy of the Žemaičiai (Samogitian) diocese and the manifestations in which some of them were involved and other events.

A review of the political activities of the clergy of the Žemaičiai (Samogitian) diocese shows the same five criteria for their patriotic commitment, but only from a somewhat more narrow aspect. They are: 1) the attitude toward patriotic, religious manifestations (Masses of mourning, grand Masses for patriotic intentions, patriotic sermons, singing of patriotic hymns, patriotic religious processions); 2) the attitude toward the government's regulations (laws of the imperial government, the investigations of manifestations, relations with the police); 3) the attitude toward agitation writings (spreading or prohibiting); 4) the founding of illegal schools, teaching in them; 5) preparations for the uprising (the organizing of clergy and nobility, encouraging the peasants to participate in the future uprising, the collection of monetary donations). One can say that the manner of the political commitment of the clergy in both dioceses was similar.

In the Žemaičiai diocese the clergy of Panevėžys openly supported the political aspirations of society. On their initiative the first patriotic religious manifestations in Lithuania took place. The priests of Panevėžys independently joined the patriotic movement and formed the political mood of society. Their patriotic position was similar to the position of the priests of St. John Church in Vilnius.

In many respects existing circumstances, including whether or not a state of war had been declared in the locality, determined the political attitude of the clergy in both the Žemaičiai and Vilnius dioceses. One cannot firmly declare that the clergy always joined in or suppressed the patriotic movement on their own initiative and that their behavior reflected their personal convictions.

In general, according to the data collected by the Russian authorities on how much the clergy of the Vilnius and Žemaičiai dioceses were involved in the patriotic movement, the political commitment of the clergy in the Vilnius diocese was considerably more intense than in the Žemaičiai diocese.